

KRONIKA ZWIĄZKU NAUCZYCIELSTWA POLSKIEGO STYCZEŃ — CZERWIEC 1976

Styczeń

Odbyło się w Warszawie plenarne posiedzenie ZG ZNP, na którym ustalono zadania Związku w realizacji *Uchwały VII Zjazdu PZPR*, plan pracy i budżet na rok 1976. Referat programowy wygłosił prezes ZG ZNP Bolesław Grzeń, projekt budżetu omówił wiceprezes ZG ZNP Władysław Wawrzynowski.

Oddział ZG ZNP i Kuratorium Oświaty i Wychowania w Kielcach zorganizowały w Zakopanem seminaria dla dyrektorów zbiorczych szkół gminnych i prezesów rad zakładowych ZNP z woj. kieleckiego.

Ministerstwo Oświaty i Wychowania oraz Zarząd Główny ZNP zorganizowały naradę w gmachu ZNP na temat współdziałania w sprawach socjalno-bytowych nauczycieli. Na czoło spraw socjalno-bytowych wysunięte zostały sprawy mieszkaniowe, zwłaszcza dla nauczycieli szkół gminnych.

Na zaproszenie ZG ZNP przybyła do Polski delegacja Związku Pracowników Oświaty i Nauki z Republiki Federalnej Niemiec. Kierownictwo ZG ZNP zaznajomiło delegację z zadaniami, działalnością i strukturą ZNP oraz z problematyką oświatowo-wychowawczą. Ambasador RFN w Polsce przyjął delegację zachodnio-niemiecką, kierownictwo ZG ZNP i CRZZ.

Zakończył się konkurs pt. „Kształcenie postaw patriotycznych i internacjonalistycznych młodzieży w mojej pracy wychowawczej”. Sąd konkursowy przyznał trzy II nagrody, trzy III, osiem IV nagród oraz 52 wyróżnienia pieniężne.

Prezydium Komisji Historycznej ZNP ustaliło plan pracy na 1976 r. oraz postanowiło zwołać zebranie przewodniczących wojewódzkich komisji dla zaznajomienia się z osiągnięciami tych komisji i ustalenia najbliższych bieżących zadań.

We Wrześni w Zespole Szkół Zawodowych odbyła się uroczystość podsumowania konkursu pt. „Szkoła Zawodowa — szkołą kultury i bezpieczeństwa pracy”.

Odbyła się narada instruktorów ZG ZNP odpowiedzialnych za przebieg kampanii sprawozdawczo-wyborczej ZNP w poszczególnych województwach.

Plenum Sekcji Nauki ZG ZNP poświęcone było zadaniom, jakie w 1976 r. stoją przed zarządem sekcji i ogniwami związkowymi w wyższych uczelniach i instytutach naukowo-badawczych, które na pracowników nauki oraz ich organizację związkową nakłada *Uchwała VII Zjazdu PZPR*.

29 stycznia odbyło się wspólne posiedzenie Sejmowej Komisji Oświaty i Wychowania oraz Nauki i Postępu Technicznego. Tematem posiedzenia była analiza realizacji *Karty Praw i Obowiązków Nauczyciela*, ze szczególnym uwzględnieniem spraw socjalno-bytowych i kształcenia nauczycieli.

Luty

W Krakowie — z udziałem ministra oświaty i wychowania oraz prezesa ZG ZNP — odbyła się narada, na której dokonano podsumowania, ogłoszonego przez Oddział ZG ZNP w Krakowie, konkursu pt. „Rada Zakładowa ZNP w szkole gminnej”.

Odbyło się w Warszawie plenarne posiedzenie Sekcji Bibliotekarskiej ZNP na temat obowiązku biblioteki szkolnej i pedagogicznej wobec nauczycieli dokształcających się.

Na Ogólnokrajowej Naradzie Aktywu Związkowego w CRZZ wiceprezes ZG ZNP T. Toczek przedstawił problemy socjalno-bytowe nauczycieli i pracowników szkolnictwa wyższego, m. in. zwrócił uwagę na potrzebę zwiększenia pomocy w rozwiązywaniu spraw mieszkaniowych nauczycieli, a przede wszystkim nauczycieli wiejskich i młodej kadry naukowej wyższych uczelni.

W Piotrkowie odbył się Ogólnopolski Sejmik Polonistyczny, który zapoczątkował narodową dyskusję nad założeniami dziesięcioletniej zreformowanej szkoły średniej oraz najlepszym kształtem programu języka polskiego. Związek Nauczycielstwa Polskiego reprezentował prezes B. Grześ.

Z udziałem ministra J. Kuberskiego odbył się w Pile Sejmik Nauczycielski, który wytyczył kierunki rozwoju oświaty polskiej oraz określił drogi wdrażania reformy systemu edukacji.

W Głwivicach, w Radzie Zakładowej ZNP Politechniki Śląskiej, odbyło się posiedzenie prezydium Sekcji Nauki ZNP, na którym omawiano zagadnienie współpracy międzynarodowej z organizacjami krajów socjalistycznych w ramach Światowej Federacji Pracowników Nauki.

W lutym w siedzibie Rady Zakładowej ZNP Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie obradowała IV Krajowa Konferencja prezesów rad zakładowych wyższych uczelni technicznych, na której omówiono m.in. zadania ZNP w podnoszeniu poziomu dydaktyki oraz znaczenie działalności rad w zakresie zaspokajania potrzeb kulturalnych pracowników. Również w Krakowie obradowała Okręgowa Sekcja Nauki ZNP poświęcając wiele uwagi sposobom wdrażania *Porozumienia* z dnia 6 grudnia 1975 roku.

Marzec

Odbyła się konferencja sprawozdawczo-wyborcza Rady Zakładowej ZNP Ministerstwa Oświaty i Wychowania, w której wzięli udział: członek Biura Politycznego KC PZPR, przewodniczący Rady Państwa Henryk Jabłoński i minister Jerzy Kuberski. Tematem konferencji były sprawy doskonalenia i poprawy warunków pracy i działalności organizacyjnej. Prezes ZG ZNP Bolesław Grześ zaznajomił zebranych z przedsięwzięciami, jakie podejmuje Związek w realizowaniu tych zadań przez administrację szkolną.

W ZG ZNP odbyła się narada kierowników oddziałów, wydziałów i instruktorów ZG ZNP. Tematem narady były sprawy związane z przebiegiem kampanii sprawozdawczo-wyborczej w ogniwach i instancjach związkowych.

Na spotkaniu kierownictwa Związku z zespołem redakcyjnym czasopisma „Psychologia Wychowawcza” omawiano sprawy dalszego doskonalenia profilu tego dwumiesięcznika wydawanego przez ZNP.

Z udziałem kierownictwa ZNP odbyły się konferencje sprawozdawczo-wyborcze zakładowych organizacji związkowych w Cieszynie, Pułtusku, w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Słupsku, w Ciechanowie oraz plenarne zebranie Rady Zakładowej ZNP w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

Członkowie kierownictwa ZG ZNP spotkali się z sekretarzem FISE dla omówienia spraw związanych z udziałem Związku w pracach międzynarodowego ruchu nauczycielskiego.

Prezydium Sekcji Kształcenia Nauczycieli ZNP obradowało nad aktualnymi problemami kształcenia i doskonalenia nauczycieli.

Delegacja Związku Nauczycieli Iraku przeprowadziła rozmowy z kierownictwem ZG ZNP. Podpisano protokół dotyczący wzajemnej wymiany grup nauczycieli na zasadach pełnej odpłatności.

Na zaproszenie ZG ZNP przybyła do Polski delegacja Związku Nauczycieli i Wychowawców NRD. W czasie spotkania z kierownictwem Związku wymieniono poglądy na temat aktualnego dorobku obu związków.

W związku z 90 rocznicą urodzin profesora Tadeusza Kotarbińskiego prezes ZG ZNP Bolesław Grześ przekazał dostojnemu Jubilatowi w imieniu Związku i całego nauczycielstwa polskiego wyrazy czci i głębokiego poważania oraz najlepsze życzenia.

Na posiedzeniu prezydium Sekcji Nauki ZNP omawiano problemy socjalno-bytowe pracowników naukowych.

Delegacja ZG ZNP przebywała w Czechosłowacji, gdzie spotkała się z przedstawicielami KC Komunistycznej Partii Czechosłowacji i zwiedziła wiele szkół.

K w i e c i e Ń

Na posiedzeniu Sekretariatu ZG ZNP omawiano koncepcję organizacyjno-programową XII Krajowego Zjazdu Delegatów ZNP w Warszawie.

Pod przewodnictwem prezesa ZG ZNP odbyła się narada aktywów oświatowego ZNP poświęcona omówieniu założeń programowo-organizacyjnych 10-letniej średniej szkoły ogólnokształcącej.

W Polsce przebywała delegacja Zarządu Głównego Związku Nauczycieli i Wychowawców Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Delegacja przeprowadziła rozmowy z kierownictwem ZG ZNP, z wiceministrem oświaty i wychowania i dyrekcją Instytutu Kształcenia Nauczycieli w Warszawie.

Na posiedzeniu prezydium Sekcji Bibliotekarskiej ZG ZNP przedyskutowano i zaakceptowano plan pracy Komisji Bibliotek Szkolnych.

Na zaproszenie ZG ZNP przebywała w Polsce delegacja Komitetu Federalnego Związku Nauczycieli Jugosławii. Goście zostali poinformowani o aktualnych pracach Zarządu Głównego, związanych z dalszym kształceniem i doskonaleniem zawodowym nauczycieli, członków ZNP, a także o przygotowaniach do reformy systemu edukacji narodowej.

Zarząd Główny ZNP ogłosił dwa konkursy dla swych członków: I. plastyczny, pod hasłem: „Współczesna wieś polska w twórczości plastycznej nauczycieli”; II. fotograficzny, pod hasłem: „Jeden dzień nauczyciela”. Termin nadsyłania prac do 1 X 1976; rozstrzygnięcie konkursu nastąpi do dn. 30 X 1976 roku.

W ZG ZNP odbyło się spotkanie członków kierownictwa Związku z przedstawicielami kierownictwa Towarzystwa Krzewienia Kultury Świeckiej, z udziałem zastępcy kierownika wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR. Celem spotkania było przedyskutowanie propozycji ZG TKKS w sprawie działalności ideowo-wychowawczej w środowisku nauczycieli.

Pod przewodnictwem prezesa ZG ZNP odbyło się kolejne zebranie redaktorów naczelnych i sekretarzy redakcji wydawnictw związkowych, na którym omówiono zadania tych wydawnictw dotyczących koncepcji i programu 10-letniej szkoły średniej. W zebraniu uczestniczyli przedstawiciele Wydziału Prasy, Radia i Telewizji KC PZPR oraz Ministerstwa Oświaty i Wychowania.

Na plenum ZG ZNP, poświęconym problematyce socjalno-bytowej oraz warunkom pracy nauczyciela, podjęto uchwałę w sprawie zwołania i przygotowania XII Krajowego Zjazdu Delegatów Związku.

M a j

Na zaproszenie ZG ZNP przebywała w Polsce delegacja Związku Nauczycieli Danii. Delegacja odbyła spotkanie z kierownictwem ZG ZNP oraz z przedstawicielami władz oświatowych Warszawy i Lublina, a także odwiedziła szkoły i placówki oświatowo-wychowawcze.

W gmachu ZG ZNP w Warszawie odbył się uroczysty koncert amatorskich nauczycielskich zespołów artystycznych ZNP.

Odbyło się poszerzone plenium Komisji Historycznej ZNP, na którym dokonano przeglądu i podsumowania wyników akcji prowadzonej od 1970 r., mającej na celu gromadzenie i weryfikację materiałów obrazujących udział nauczycieli polskich w organizowaniu frontu oświatowego w walce z hitlerowskim okupantem. Na plenum wygłoszono dwa referaty: *Oświata w okresie okupacji hitlerowskiej w świetle zebranych materiałów* oraz *Tajne nauczanie na poziomie wyższym (1939—1945)*.

W gmachu ZG ZNP odbyło się uroczyste spotkanie racjonalizatorów i wynalazców, przedstawicieli ruchu zawodowego z poszczególnych branż związków zawodowych. Przewodzącym uczestnikom współzawodnictwa o tytuły mistrza racjonalizacji oraz przewodzącemu członkowi Klubu Techniki i Racjonalizacji wręczono nagrody i wyróżnienia.

Sekcja Nauki ZNP odbyła dwa zebrania poświęcone omówieniu postulatów dotyczących problematyki prawnej oraz badaniu ankiet prowadzonych przez Sekcję, a dotyczących stanu zdrowia pracowników nauki w wyższych uczelniach.

W związku z obchodami Międzynarodowego Dnia Dziecka prezes ZG ZNP uczestniczył w Belwederze w spotkaniu przewodniczącego Rady Państwa z grupą społecznych wychowawców z różnych regionów kraju.

W gmachu ZG ZNP odbyło się — zorganizowane dla działaczy związkowych — ogólnopolskie seminarium o charakterze naukowo-szkoleniowym na temat: „Metoda marksistowska w różnych dyscyplinach naukowych”.

C z e r w i e c

Odbyło się posiedzenie prezydium Sekcji Oświaty Dorosłych ZG ZNP, na którym omawiano sprawy związane z organizacją kursu wakacyjnego dla andragogów.

Na posiedzeniu plenarnym Sekcji Nauki ZNP omawiano tekst sprawozdania z działalności Zarządu Sekcji Nauki oraz sprawy bieżące.

Pod przewodnictwem prezesa ZG ZNP obradowała komisja zjazdowa XII Krajowego Zjazdu Delegatów ZNP. Omawiano projekt sprawozdania z działalności Związku za okres ubiegłej kadencji oraz propozycje poprawek do niektórych sformułowań obecnego *Statutu ZNP*.

W Krynicy Morskiej odbyła się krajowa narada kierowników oddziałów ZG ZNP i dyrektorów filii OUP i SZNP.

W Bułgarii przebywała delegacja ZNP, która zapoznała się z systemem oświatowym tego kraju, ze strukturą i działalnością Związku Nauczycieli Bułgarskich, zwiedziła Instytut Kwalifikacji Nauczycieli oraz Centrum Kształcenia Zawodowego.

Na zaproszenie ZG ZNP przebywała w Polsce 32-osobowa grupa nauczycieli z Finlandii.

KAZIMIERZ KUBIK: HISTORIA SZKOLNICTWA MORSKIEGO
W POLSCE

Gdańsk 1973 Wydawnictwo Morskie, ss. 307, portr., tabl., ilustr.

Celem niniejszych uwag i refleksji jest ustalenie miejsca, funkcji i wartości poznawczych pracy Kazimierza Kubika w dziejach naszego piśmiennictwa nautologicznego, a więc polskiej nauki i kultury nautycznej. Autor jest członkiem Zespołu Badań Nautologicznych Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN, a w Polskim Towarzystwie Nautologicznym kieruje pracami Komisji Historii Środowisk Nautycznych. Dlatego wydaje mi się, że najbardziej słuszne będzie ukazanie tej pracy w świetle kryteriów, jakie stawia nautologia¹. Dlatego też i terminologia, jakiej używam, będzie inna od powszechnie używanej.

Książkę swą Autor podzielił na 5 rozdziałów obejmujących swym zasięgiem lata 1920—1971: I. „Szkolnictwo morskie w Polsce w okresie międzywojennym” (s. 11—54); II. „Kształcenie personelu pływającego floty handlowej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej” (s. 55—93); III. „Szkolnictwo dla potrzeb rybołówstwa morskiego i przetwórstwa rybnego” (s. 94—142); IV. „Kształcenie pracowników lądowych transportu morskiego”

(s. 143—177); V. „Szkolnictwo przemysłu okrętowego” (s. 178—291). Całość pracy jest uzupełniona *Wstępem* (s. 7—10), *Zakończeniem* (s. 293—295) i *Bibliografią*, a właściwie zestawem dokumentów archiwalnych (s. 296—301). Zbędnym dodatkiem jest — moim zdaniem — przedślowie *Od Wydawnictwa* (s. 5). Za krótkie, by powiedzieć coś rzeczowego, za długie, gdy mało się ma do powiedzenia. Jeżeli było potrzebne, to napisać je powinna osoba szczególnie zainteresowana tematem lub sterująca sprawami nauczania i douczania nautycznego i pomocniczego.

Jak informuje tytuł, recenzowane tu studium prezentuje dzieje szkolnictwa morskiego w Polsce w latach 1920—1971. Ale ze *Wstępu* dowiadujemy się, iż Autor omawia tylko szkolenie i douczanie typu portowego, żeglugowego, rybołówczego i okrętowego, czy też stoczniowego niższego i średniego „pokładu”. A więc pierwszy zawód, jaki spotyka zainteresowanego tytułem czytelnika. Takich nieporozumień jest więcej. Dlaczego wobec tego połowę strony ósmej zajął Autor na wyliczanie najróżniejszych instytucji produkujących specjalistów wyższej klasy, jeżeli natychmiast informuje, iż ani reprezentowane przez te instytucje dyscypliny, ani ich dzieje nie będą w studium omawiane (s. 9). Zostawił również Autor „za rufą” szkolnictwo i przyuczanie do zawodów na obszarze śródlądowym (porty, stocznie, żegluga).

Usprawiedliwiając się, pisze Autor: „niepełne materiały źródłowe i literatura [...] nie pozwalają na prześledzenie podstawowych założeń programowych oraz procesu urzeczywistnienia konkretnych koncepcji organizacyjnych zarówno w aspekcie zasad, jak i rozwoju tegoż szkolnictwa w ciągu dziejów” (s. 10), i apeluje, nie wskazując adresata,

¹ Nautologia — specjalistyczna dyscyplina historyczna, badająca dzieje aktywności nautycznej człowieka, zakładająca, że dzieje żeglugi, portów i okrętownictwa stanowią trójsplot procesów paralelnych i współzależnych. Siłą twórczą tych procesów są środowiska bezpośrednio i pośrednio z tą aktywnością związane (środowiska nautyczne). Por. H. Wilczewski, *Nautologia a socjologia i etnografia*, „Biuletyn Nautologiczny”, 1958, nr 3, s. 3—11; W.A. Drapella, *Nautologia. Przedmiot i zakres. Tematy wybrane*, „Nautologia”, 1970, nr 1—2, s. 11—22; J. Sztumski, *Socjologia nautyczna. Przedmiot i problemy*, tamże, 1971, nr 2—4, s. 3—7; R. Woźniak, *Środowiska nautyczne w Polsce w świetle socjologii*, tamże, 1971, nr 2—4, s. 107—116, i inne prace ogłoszone w tym kwartalniku.

o „wzmoczenie wysiłków, by ukazać wykształcenie się projektów organizacyjnych szkolnictwa morskiego oraz ich realizację, ponieważ stanowią one ilustrację rozwoju polskiej myśli technicznej w dziedzinie kształcenia i wychowania w naszym kraju” (s. 10).

Mam pewne zastrzeżenia, czy przy dziejach szkolnictwa nautycznego możemy mówić o „polskiej myśli technicznej” w pedagogice i wychowaniu. Raczej o jej adaptacji, recepcji obcych wzorów, a entuzjastki tzw. wychowania morskiego nie wyprodukowali do dziś żadnych poważniejszych koncepcji metodologicznych.

Jeżeli przyjmując *in verba magistri* to, co zawarł Autor w przytoczonych wyżej kontekstach, i to, co czytamy na s. 9 (o brakach dokumentacyjnych), to przecora, wrodzona każdemu historykowi, każe zapytać Autora, dlaczego tę książkę napisał? Zgodnie z tytułem dzieła, lecz niezgodnie z treścią, ostatnie zdanie *Wstępu* informuje, iż praca nie obejmuje całych dziejów szkolnictwa nautycznego, tylko wybrane „gniazda”. Natomiast z należytym szacunkiem trzeba potraktować oświadczenie, że jest to pierwsza w polskim piśmiennictwie próba obszerniejszego ujęcia tego tematu i — co jest najważniejsze — próba w zakreszonych przez Autora granicach udana i wartościowa.

Z powodu ograniczonego miejsca rezygnują ze szczegółowej analizy treści wszystkich rozdziałów, ograniczając się do części pracy dotyczącej okresu międzywojennego i przelomu lat czterdziestych — pięćdziesiątych. Uwagi i refleksje dotyczące będą całości studium.

W rozdziale I najwięcej miejsca zajmują rozważania na temat czuwskich i gdyńskich dziejów Państwowej Szkoły Morskiej (dalej PSM). Tak jak z dziejami Gdyni tego okresu wiąże się historia prawie wszystkich zagadnień nautycznych w latach międzywojennych, tak z dziejami PSM prawie wszystkie sprawy naszego nautycznego szkolnictwa zawodowego Drugiej Rzeczypospolitej. Do podanych przez Autora faktów i sposobu ich przedstawienia można mieć zastrzeżenia. Nie zauważono usterek w

pliwie skutkiem zakreszonych przez Autora granic i braków w dokumentacji.

Nie czasopismo „Bandera Polska” jako pierwsze zajęło się „problemem organizacji szkolnictwa morskiego” (s. 12), tylko członkowie stowarzyszenia o tej samej nazwie, tacy jak kontradmirał K. Porębski, kapitan żeglugi wielkiej G. Kański, komandor inż. A. Garnuszewski i inni. Nie wspomniał Autor, że przy Lidze Żeglugi Polskiej istniała podsekcja szkolna², a w redagowanym przez J. Klejnot-Turskiego „Żeglarza Polskim” istniał dział „Szkolnictwo zawodowe”, w którym podawano informacje i o PSM i o kursach dokształcających³.

Miałbym zastrzeżenie również do układu treści podrozdziałów dotyczących PSM. Należało swobodną relację zastąpić bardziej rzeczowym układem i analitycznym prezentowaniem faktów, a więc podrozdziały lub ich fragmenty poświęcić dziejom poszczególnych wydziałów oraz innej działalności szkoły (administracji, warsztatów, opiece lekarskiej, wychowaniu fizycznemu, wydawnictwom i autorem, kadrcze nauczającej etc. oraz pozauczelnianej działalności szkoły). Nie jestem przekonany, iż braki w zasobach archiwalnych uniemożliwiły Autorowi przeprowadzenie szczegółowej analizy programów nauczania i osiągniętych wyników. Przecież o wartości szkoły de-

² A. De Lubicz, *Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Pracowników na polu Żeglugi „Bandera Polska”*, „Bandera Polska”, 1919, nr 1, s. 69—73. W punkcie 4 Statutu czytamy, że do zadań Stowarzyszenia należy interesowanie się szkolnictwem zawodowym, szerzenie oświaty i wiedzy fachowej wśród pracowników żeglugi; *Z działalności Ligi Żeglugi Polskiej*, tamże, 1921, nr 1—2, s. 50—57 (informacja o podsekcji szkolnej, na s. 53).

³ Np. w roczniku z 1922 r. „Żeglarza Polskiego”: *Przejęcie Szkoły Morskiej przez Ministerstwo Handlu i Przemysłu; Nowe oznaki uniformu uczniów szkoły morskiej; Kurs dla młodych rybaków przy szkole morskiej; Zwłączenie czesnego dla ucni Szkoły Morskiej o 900 procent* (nr 1, s. 10). *Informacje o Szkole Morskiej w Tczewie* (nr 4, s. 57—58); *Budżet szkół morskich w Niemczech i w Polsce* (nr 12, s. 187—190).

aje nie liczba wydziałów i innych komórek organizacyjnych, lecz programy, poziom podręczników i poziom nauczania sprawdzony w praktyce. Obiektywne badanie tych elementów pozwala na udzielenie każdej szkole opinii pozytywnej bądź na stwierdzenie, że dana instytucja nie spełnia obowiązków, które jej powierzono.

Te uwagi dotyczą prawie wszystkich rozdziałów tej pracy.

Szkoleniem załóg rybackich zajął się Autor w trzecim podrozdziale („Kształcenie dla potrzeb rybołówstwa morskiego”, s. 40—50) rozdziału pierwszego. Wydzielił, i słusznie, dwa okresy. W pierwszym (1922—1928) zajęło się szkoleniem wejherowskie Towarzystwo Przyjaciół Rybaków Morskich i PSM, w drugim (1929—1939) — Morski Instytut Rybacki oraz Dział Ekonomii i Organizacji Rybołówstwa Państwowego Instytutu Naukowo-Rolniczego w Bydgoszczy. Ale i w tym drugim okresie niezbędna była pomoc PSM (s. 43). Następne kursy, organizowane przez MIR, szkoliły już nie tylko nawigatorów, ale i motorzystów (mechaników). Prowadzono również przyuczanie do zawodu rybackiego. Zamysłu szkoły rybackiej nie zrealizowano.

Następny podrozdział („Szkolnictwo morskie w zakresie handlu morskiego i techniki portowej”, s. 45—52) jest dla mnie najciekawszy i najbardziej charakterystyczny dla ówczesnych poszukiwań właściwych rozwiązań nautycznych. Prezentuje mało znany, nawet środowiskom żeglarskim, odcinek naszej aktywności, tętniący życiem, inicjatywami, zmieniającymi się sytuacjami. Wymienia w nim Autor nieliczne nazwiska ludzi uparcie dążących do celu, celu jasnego, choć ciągle dalekiego: kształcenia specjalistów dla potrzeb portu i przedsiębiorstw portowych oraz żegluga i handlu.

Z inicjatywy państwa powstało w Bydgoszczy Towarzystwo Szkoły Handlu Morskiego i Techniki Portowej. Stowarzyszenie to zorganizowało dwuwyziałowy Instytut Handlu Morskiego i Techniki Portowej (Szkołę Handlu Morskiego i Szkołę Rzemieślniczo-Przemysłową). Planowanego trzeciego wydziału tech-

nicznego (s. 46, 47) nie stworzono⁴. Po likwidacji tego Instytutu jego funkcję przejęła Średnia Szkoła Handlowa, przemianowana potem na 4-letnie Gimnazjum Kupieckie Izby Przemysłowo-Handlowej. Natomiast dzięki staraniom tejże Izby stworzono w Gdyni 3-letnie Kształkacyjne Liceum Handlowe o podobnych celach, jakie miał Instytut Handlu Morskiego i Techniki Portowej. Dlatego przy tym Liceum uruchomiono w 1935 r. roczny Wydział Handlu Morskiego i Techniki Portowej. Szkołę Rzemieślniczo-Przemysłową wspomnianego wyżej Instytutu HMITP przekształcono w gimnazjum metalowe (s. 51). Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego też było zainteresowane kształceniem specjalistów nowego typu. Zresztą Toruń (siedziba Kuratorium) miał stare tradycje handlowe i żeglarskie. Proponowano więc uruchomienie kilku szkół: gospodarstwa domowego, szkoły dokształcającej dla rybaków, oraz wydziału radiotechnicznego i elektrotechnicznego w PSM (s. 51). Starano się również włączyć w system kształcenia nowych kadr niektóre szkoły, zmieniając ich programy, jak również rozbudowywać możliwości dokształcania chętnych na różnego typu kursach. Końcowe fragmenty omawianego podrozdziału zawierają informacje o kształceniu specjalistów w marynarce wojennej.

W podrozdziale kończącym rozdział II omawia Autor potrzeby oraz systemy kształcenia okrętowego („Szkolnictwo okrętowe”, s. 53—54). Było ono co prawda w załączku, ale było. W 1936 r. przy Państwowej Szkole Technicznej w Warszawie utworzono Wydział Budowy i Konstrukcji Stalowych⁵, ale dokształ-

⁴ Instytut Handlu Morskiego i Techniki Portowej Tow. Szkoły Handlu Morskiego i Techniki Portowej w Gdyni, [w:] *Morze Polskie Gdynia—Wybrzeże z ilustracjami 1921—1932*, Wąbrzeźno 1932, s. 224—225. Tam informacja, że Instytut miał dwa wydziały: Importowo-Eksportowy i Budowlano-Portowy.

⁵ Pełny tytuł za Aleksandrem Potyrają: *W 25 rocznicę zapoczątkowania w Polsce szkolenia techników budownictwa okrętowego*, „Budownictwo Okrętowe”, 1961, nr 9, s. 265—267. W pracy K. K. u-

canie prowadzono w Stoczni Rybackiej⁶, i — naturalnym systemem — we wszystkich warsztatach i stocznjach polskich. Przyniesienie do zawodu było prowadzone już w połowie XIX w. w warszawskich Zakładach (warsztatach) Żegluga Parowej firmy A. Zamoyski i S-ka i dawało zaskakujące wyniki. Specjalistów-okrętowców kształcił również gdańska, niemiecka Wyższa Szkoła Techniczna, a w czasie okupacji (do 1944 r.) wspomniany Wydział BOIKS-PST w Warszawie⁷.

W rozdziale II, chyba przez niedopatrzenie, znalazły się materiały dotyczące polskiego szkolnictwa w Anglii („Szkolnictwo nawigacyjne podczas II wojny światowej”, s. 55—62), należące do międzywojennego nurtu rozwojowego. Dopóki nie będziemy dysponować rzetelnymi relacjami pamiętnikarskimi i materiałami autorskimi nie opublikowanymi oraz opiniami specjalistów — każde opracowanie historyczne będzie dyskusyjne. Relacje kapitana żegluga wielkiej K. O. Borchardta są „wyciszone”⁸ i fragmentaryczne.

Informacje i ich opracowanie w podrozdziałach następnym rozdziale II i w dalszych rozdziałach — nie budzą zastrzeżeń, dodając: w granicach przyjętych przez Autora założeń metodologicznych. Dotyczą okresu nam bliższego, bardziej znanego ogółowi, a przede wszystkim środowiskom nautycznym. Czas więc na refleksje i uwagi końcowe.

To „wyciszenie faktów” widoczne jest

bika na s. 54 należy poprawić nazwiska Molecki na Małecki. Por. W. A. Drappella, *Z dziejów szkolnictwa i okrętownictwa w Polsce* (od czasów najdawniejszych do wybuchu drugiej wojny światowej), [w:] *V Sesja Naukowa Okrętowców, Gdańsk 7—9 V 1964*, Gdynia 1966, s. 55—78 (obszerne przypisy).

⁶ M. Z. [Marian Zięćki], *Rozwój i praca Stoczni Rybackiej w Gdyni*, „Uprawa Morza”, 1939, z. 1, s. 61.

⁷ Por. Drappella, *Z dziejów szkolnictwa...*, s. 71.

⁸ O. K. Borchardt, *Krążownik spod Samosierry*. Z tychże powodów nie publikuje swych wspomnień nauczycielka języka polskiego szkoły w Lanwood — Aleksandra Dobrowolska.

również i w całej *Historii szkolnictwa* K. Kublka. Dlatego kilka razy pisałem o granicach przyjętych przez Autora i konsekwencjach takiego właśnie założenia metodologicznego. Owo „wyciszenie” czy suche tylko relacjonowanie pewnych faktów dotyczy okresu do października 1956 r., najtrudniejszego w dziejach PSM i naszego szkolnictwa nautycznego. Często niesłusznie i zbyt pochopnie podejmowane decyzje wpływały ujemnie zarówno na ogólną atmosferę szkoły, jak na jej poziom nauczania czy treści programowe. Do takich nieprzeemyślanych posunięć można też zaliczyć np. tworzenie przez Zarząd Główny Ligi Morskiej „specjalnej grupy operacyjnej” (s. 63) dla zorganizowania Urzędu Morskiego (w Gdyni?), choć istniał już Departament Morski Ministerstwa Przemysłu z dobrą kadrami marynarzy, oraz przekształcenie Państwowego Centrum Wychowania Morskiego w „kombinat” (przez podporządkowanie mu PSM), czy też nieporozumienie z tzw. wychowaniem morskim. Zajmowały się nim Centralne Muzeum Morskie i wyższe szkoły morskie, choć już starożytność helleńska wiedziała, że do Aten sów się nie nosi! W wychowanie morskie wierzy i Autor pracy — może dlatego, że recenzent *Historii szkolnictwa morskiego* — K. Wojciechowski — jeszcze w wychowanie morskie wierzy, a ja zwalczam⁹; może dlatego wykorzystał Autor jego artykuł *O potrzebie wychowania morskiego*¹⁰.

I ten okres czeka na korektę materiału faktograficznego, na pamiętnikarzy. Bez korekty, bez relacji świadków, tragicznych czy komicznych, każda historia naszej działalności nautycznej tego okresu, a PSM w szczególności, będzie kroniką ubogą, czasem prawdy nieprzydatną.

Prócz działalności typu technicznego i ideowego PSM zainteresowana była wartościami humanistycznymi. W archiwum byłej PSM powinien się znajdować mój projekt Morskiego Studium Pedagogicznego (1948) oraz informacje o stworzonym przeze mnie pierwszym

⁹ Tamże, 1974, nr 5, s. 285—289.

¹⁰ „Oświata Dorosłych”, 1966, nr 6.

w dziejach PSM gabcinie historii żeglugi, a także plan wykładanego przedmiotu (wiadomości z nautyki i historii żeglugi). Do działalności PSM należą również wykłady i projekty (warsztatów i szkolenia marynarzy na dżonkach) wieloletniego dyrektora naukowego szkoły gdańskiej — inż. Michała Kisielewskiego, prowadzone i opracowywane w Chinach.

Szczupły materiał archiwalny nie pozwala na szczegółowe opracowanie działalności Państwowego Centrum Wychowania Morskiego, ale była to — w zakresie przyuczania do zawodu i popularyzacji — działalność prawie doskonała, biorąc pod uwagę ówczesne warunki i możliwości finansowe oraz kadrowe.

Chcąc uniknąć konfliktów i zbędnych dyskusji, wolał Autor zebrany materiał dokumentacyjny — jak na możliwości jednego człowieka duży i różnorodny — podać techniką relacjonującą, bogatą w materiał liczbowy i statystyczny. W ten sposób otrzymuje czytelnik masę drobnych faktów, dających odpowiedzi bezbłędne na wiele podstawowych pytań. Materiał wyselekcjonowany, usystematyzowany, encyklopedyczny — a więc dużej wartości. I za to należy się Autorowi pochwała. Studium K. Kubicka, choć nie jest w pełni pracą nautologiczną, zajmować będzie w rozwoju polskiego piśmiennictwa nautologicznego miejsce węzłowe, gdyż jest — dzięki pracowitości Autora — kamieniem węgielnym dla dalszych analitycznych i syntetycznych badań nad naszym szkolnictwem nautycznym.

Aby było jednak pracą nautologiczną bez zastrzeżeń, musi spełnić dwa warunki: po pierwsze — ukazać ludzi i ich działalność pedagogiczną, organizacyjną, polityczną, dążenie do wartościowych przeobrażeń, osobiste wartości moralne i umysłowe, a po drugie — ukazać procesy objęte badaniami na tle porównawczym. Wskazane byłoby, aby praca w drugim wydaniu, uwzględniając te dwa warunki, stała się historią obejmującą i obszar śródłądzia, i pierwotny tego rodzaju szkolnictwa czy przysposabiania do zawodu w Polsce, a więc

zamysły Stanisława Sarnickiego, fragmenty puzkarskie Andrzeja Dell 'Aquy czy wielmoży Radziwiłła-Panie Kochanku. Szkoda, że te dawnodziejowe informacje nie znalazły się w pierwszym rozdziale lub *Wstępie* do omawianego studium.

Jeszcze ostatnie uwagi. Korekta książki nie jest najlepsza (np. na s. 12: Stowarzyszenie Bandera Polska przekształciło się w Ligę Żeglugi Polskiej, a nie Ligę Żeglugi Morskiej; *Wiedzę okrętową* Zajączkowski wydała nie PSM (jak informacja na s. 35), lecz Oficerska Szkoła Marynarki Wojennej w Toruniu; na s. 298, w 11 od dołu brak autora (F. Bujał)¹¹, przypisy 10, 11 na s. 15 nie mają odpowiednika treściowego w wymienionej pracy, a styl jest zbyt surowy i bezosobowy w stosunku do wybranego tematu. Lubię ciepło, którym uczeni francuscy (np. Braudel w *Historii i trwaniu*) darzą i temat, i ludzi. Mankamentem jest brak indeksów (osobowego i rzeczowego) i klepska strona ilustracyjna.

WŁADYSŁAW A. DRAPELLA
Orłowo

¹¹ Uzupełniająca bibliografia przedmiotowa: J. Erlich, *W sprawie szkolnictwa morskiego*, „Polska Zbrojna”, 1929, nr 76; we wspomnianym już wydawnictwie (przyp. 4) *Ustawa o stanowiskach oficerskich i Informacja o PSM; Polska gospodarka morska w świetle uchwał V Zjazdu PZPR oraz W XXV-lecie PRL*. Ministerstwo Żeglugi. Ministerstwo Przem. Ciężkiego, Warszawa 1969; tam szkolnictwo, s. 67—71; A. Potyrały, *Notatka w sprawie morskiego szkolnictwa technicznego*, oprac. na zlecenie Dep. Morskiego Min. Przemysłu (20 IV 1945). Ze zbiorów własnych ogłosił W.A.D., „Biuletyn Nautologiczny”, 1961, s. 70—80, oraz *Notatka w sprawie rozmów z ministrem oświaty, dotyczących morskiego szkolnictwa technicznego. Wytyczne org. licum morskiego*, oprac. na zlecenie Dep. Morskiego Min. Przemysłu (5 V 1945). Ze zbiorów własnych ogłosił W.A.D., tamże, 1963—1964, (wydanie specjalne), s. 49—56; *Państwowa Szkoła Rybołówstwa Morskiego w Gdyni. Informator*, 1961; S. Zadrożny, *W gnicie morskich pionierów*, [w:] *Na gdynińskim szlaku*, Warszawa 1937, s. 82—93 i 95—102.

NOWOŻYTNA MYŚL NAUKOWA W SZKOŁACH I KSIĘGOZBIORACH POLSKIEGO OŚWIECENIA

pod redakcją Ireny Stasiewicz-Jasiukowej

Wrocław 1976 Zakład Narodowy im. Ossolińskich, ss. 235. PAN.

Dwusetna rocznica powołania Komisji Edukacji Narodowej przyniosła bogaty zestaw cennych wydawnictw¹, świadczących o ogromnym zainteresowaniu historią oświaty w Polsce z drugiej połowy XVIII wieku.

Opublikowana niedawno praca pt. *Nowożytna myśl naukowa w szkołach i księgozbiorach polskiego Oświecenia*, pod red. I. Stasiewicz-Jasiukowej, stanowi jeszcze jeden głos w dyskusji na temat oświaty w Polsce w czasach Oświecenia.

Omawiana publikacja powstała w jakimś sensie jako celowe kontynuowanie problematyki badawczej, podjętej przez Zakład Historii Nauki i Techniki PAN z okazji rocznicy powołania Komisji Edukacji Narodowej. Mianowicie, Zakład ten przygotował również jubileuszowe wydawnictwo, także pod redakcją I. Stasiewicz-Jasiukowej, pt. *Nowożytna myśl naukowa w szkołach Komisji Edukacji Narodowej* (Wrocław 1973, ss. 278). Tak więc recenzowane wydawnictwo, jak stwierdza we wstępie I. Stasiewicz-Jasiukowa — „ma swoją poprzedniczką [...]. W stosunku do książki z 1973 r. poszerzył się tu zakres studiów zarówno w aspekcie czasowym, jak i przedmiotowym, obejmując cały »wiek« polskiego Oświecenia, tj. poczynając od genocy Collegium Nobilium, kończąc zaś na epigonach oświeceniowych z pierwszej ćwierci XIX stulecia”.

W związku z tym należałoby w nocie recenzyjnej przypomnieć, chociażby pokrótce, podstawowe studia zawarte w poprzednim wydawnictwie, aby pokazać pełny obraz problematyki badawczej, jaką zajęli się pracownicy naukowcy Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN,

oraz ukazać ciągłość koncepcji prowadzonych badań.

W syntetycznym ujęciu poszczególne studia zawarte w poprzednim wydawnictwie zostały zatytułowane: *Nowożytna myśl naukowa w podręcznikach Komisji Edukacji Narodowej. Nauki moralne* — I. Stasiewicz-Jasiukowa (s. 17—74); *Nowożytna myśl naukowa w programach i podręcznikach Komisji Edukacji Narodowej. Nauki matematyczno-przyrodnicze* — B. Bieńkowska (s. 81—108); *Edukacja obywatelska przez literaturę piękną w szkołach średnich Komisji Edukacji Narodowej* — K. Bartnicka (s. 221—253); *Podręczniki Komisji Edukacji Narodowej w praktyce nauczania szkół średnich. 1778—1794* — C. Majorek (s. 113—154); *Popisy uczniów w szkołach Komisji Edukacji Narodowej jako wyraz przyswajania nowych treści naukowych* — R. Wołoszyński (s. 159—200).

Wszystkie studia zostały oparte na bogatej podstawie źródłowej. Niemniej obszerna jest również literatura przedmiotu.

Nowożytna myśl naukowa w szkołach i księgozbiorach polskiego Oświecenia stanowi publikację w samym już założeniu wieloaspektową. Niemniej zasadniczym jej celem jest próba pokazania faktycznie, pozwalającej Autorom poszczególnych rozpraw uzasadnić, jak na swej aktualności i zasadności traciły pewne doktryny postępowej myśli naukowej (np. filozofizm) wraz ze zmianami warunków historycznych i układów politycznych.

Całość tomu obejmuje następujące studia: Jan B u b a, *Rodowód Collegium Nobilium* (s. 17—45); Małgorzata K l i n o w s k a, *Nowożytna myśl naukowa w zreformowanym programie szkół pijarskich* (s. 49—70); Józef W o j a k o w s k i, *Nowożytne treści w księgozbiorze Szkoły Rycerskiej* (s. 81—111); Irena S t a s i e w i c z - J a s i u k o w a, *Ignacego Poto-*

¹ R. Dutkowska, *Po trzecim jubileuszu. Przegląd wydawnictw z lat 1966—1974 dotyczących Komisji Edukacji Narodowej*, „Kwartalnik Historyczny” 1975, nr 4, s. 795—810.

ckiego „planeta względem elementarnej historii” (s. 117—137); Czesław Majorek, *Elementy nowożytnej teorii dydaktycznej w „Przypisach do Gramatyki” Onufrego Kopczyńskiego* (s. 143—161); Irena Lossowska, *Nowożytne treści reformy Komisji Edukacji Narodowej w świetle czasopism i gazet polskiego Oświecenia* (s. 167—185); Julian Dybiec, *Ekonomia polityczna w polskim szkolnictwie średnim w latach 1806—1831* (s. 189—221).

Interesująca ze wszech miar jest wymieniona wyżej rozprawa J. Buby. Autor w tym znakomitym studium przedstawia genzę Collegium, opierając swe wywody na bogatych włoskich materiałach archiwalnych. Na podstawie tych materiałów Autor wyprowadził uzasadniony wniosek, że rodowód Collegium Nobilium trzeba nie tyle szukać we wzorach przejętych z Collegium Nazareno, ile w ogólnoeuropejskiej myśli naukowej, zaadaptowanej na polskim gruncie. Jest to stwierdzenie odważne, ale w pełni przez Autora uzasadnione i potwierdzone materiałem źródłowym, przede wszystkim archiwaliami watykańskimi, na ogół nie znanymi w Polsce. J. Buba, uznając realność swych stwierdzeń, pisze, iż Collegium Nobilium oddziaływało w pewnym stopniu na zmianę systemów nauczania także w Austrii, Czechach i Litwie.

Teraz kilka uwag zupełnie szczegółowych. Oto, jak przedstawia się problematyka układu materiału zawartego w tym studium: więź pijarów z nauką, Collegio Nazareno, Konarski — panegrysta statystą, zamach stanu. Dobrze się stało, że tak interesująca praca otrzymała streszczenia obcojęzyczne. Warto też wspomnieć, że materiał ikonograficzny, zawarty w studium, stanowi integralne uzupełnienie wykładu Autora. Trzeba skontakować, że omówione tu opracowanie nie tylko podaje wiele informacji opartych na nowych gruntownych badaniach źródłowych, lecz pobudza też do głębszej refleksji.

Interesujące jest też studium M. Kinowskiej, *Nowożytna myśl naukowa w reformacyjnym programie szkół pijarskich*.

Autorka bowiem, konfrontując katalog księgozbioru Collegium Regium oraz część zbiorów z bibliotek Collegium Regium i Collegium Nobilium z zaleceniami zawartymi w *Ordynacji*, ukazuje czytelnikowi przełom w tradycyjnym programie nauczania szkół pijarskich. Kinowska w podsumowaniu swych rozważań stwierdza, iż „reformacja Stanisława Konarskiego, skodyfikowana w *Ordinationes*, stanowi punkt zwrotny w walce o modernizację nauczania w Polsce w XVIII w., która zakończyła się sukcesem w skali europejskiej, jakim była działalność KEN” (s. 76). Szczególną zatem wartość studium M. Kinowskiej ma wnikliwa konfrontacja treści zawartych w podręcznikach i programach nauczania z ujęciem treści w *Ordinationes*. Przedstawiony materiał uzasadnia w pełni proces wprowadzania najnowszych osiągnięć nauki do programów nauczania obowiązujących w szkołach pijarskich.

J. Wojakowski, dokonując rekonstrukcji księgozbioru Szkoły Rycerskiej, przeprowadził weryfikację dotychczasowych poglądów na temat nowożytnej myśli naukowej, zawartej w programach Korpusu Kadetów. Autor uzasadnia, że badania przez niego przeprowadzone potwierdzają dotychczasowe opinie dotyczące księgozbioru Szkoły Rycerskiej. Wspomniany bowiem księgozbiór zawierał pozycje rozbudzające zainteresowania intelektualne i rozszerzające wiedzę poza treści zawarte w programach nauczania. Materiał zestawiony przez Wojakowskiego stanowi zatem szczególnie cenny przyczynek do poznania ówczesnych kierunków oświatowych i koncepcji nauczania w Szkole Rycerskiej.

Szczególną wartość stanowi studium I. Stasiewicz pt. *Ignacego Potockiego „Planeta względem elementarnej historii”*. Zawiera ono bowiem wnikliwą analizę treści zawartych w rękopiśmie (prospekcie nauczania historii pióra Ignacego Potockiego) z 1780 r., odnalezionego w Archiwum Akt Dawnych w Warszawie. Autorka, przedstawiając kronikę dzieł *Planety względem elementarnej historii*, wyjętą z protokołów posiedzeń

Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, omawia jej treść, stwierdzając, że ów rękopis nie jest aż tak rewelacyjny, jak poprzednio uważano. Niemniej, ustalenia I. Stasiewicz dają nowe spojrzenie na dorobek KEN w propagowaniu wiedzy z zakresu historii.

Wiele mówiący jest materiał opracowany przez C. Majorka, zatytułowany *Elementy nowożytnej teorii dydaktycznej w „Przypisach do Gramatyki” Onufrego Kopczyńskiego*. Analizując *Przypisy* Kopczyńskiego, Autor ciekawie zarysował problematykę wskazań dydaktycznych zawartych w *Przypisach*, jak też określił ich znaczenie praktyczne, dając tym samym czytelnikowi szeroki materiał refleksyjny. Na marginesie tego interesującego studium należy dodać, że Majorek, pisząc na temat przewodników metodycznych wydanych przez KEN w pracy pt. *Książki szkolne Komisji Edukacji Narodowej* (Warszawa 1975), poświęcił sporo miejsca rozważaniom na temat wspomnianych wyżej *Przypisów* (s. 187—192).

Studium J. Dybca dotyczy problemów nauczania ekonomii politycznej w polskim szkolnictwie średnim w latach 1806—1831. Autor przedstawił tu poglądy Michała Chońskiego, który podejmował wielokrotnie starania o przeniesienie współczesnych mu koncepcji ekonomicznych do polskich szkół. Celowym zabiegiem redaktora wydawnictwa było zamieszczenie powyższego materiału w tej-

że publikacji, umożliwiające wykazanie procesu dezaktualizacji pewnych doktryn postępowej myśli naukowej wraz ze zmianami warunków historycznych.

Dużą zaletą omawianej tu edycji jest jej czytelność. W pracach tego typu łatwo zagubić właściwe proporcje w cytowaniu dziesiątków źródeł historycznych. Autorzy poszczególnych studiów utrzymali te proporcje, na czym zyskały przejrzystość i zwartość konstrukcji dzieła. Praca ta, ze wszech miar pożyteczna, jest rzetelnym wkładem do badań nad oświatą w Polsce w okresie Oświecenia.

Wartość publikacji podnosi także bogaty materiał ikonograficzny, stanowiący integralne uzupełnienie tekstu. Doboru ilustracji w łącznej liczbie 34 pozycji dokonał Józef Wojtkowski. Ozdobniki zastosowane w tekście pochodzą z wydawnictw warszawskiej oficyny Piotra Dufoura, znajdujących się obecnie w zbiorach Biblioteki UW. Zasługuje na podkreślenie staranna strona edytorska książki i estetyczna szata zewnętrzna.

W zakończeniu podkreślić należy raz jeszcze wysoką wartość naukową omawianej publikacji. Niezwykle rozległy, bogaty i różnorodny zakres poruszanej w niej problematyki nie pozwala jednak na bardziej szczegółową ocenę jej rzeczywistych walorów naukowych.

WŁODZIMIERZ KACZOROWSKI
Opole

CZESŁAW CIESIELSKI: SZKOLNICTWO MARYNARKI WOJENNEJ W LATACH II RZECZYPOSPOLITEJ

Warszawa 1974 Wydawnictwo MON, ss. 272, tabl., ilustr.

Stare jest twierdzenie, że marynarka określa znaczenie państwa, że jest źródłem korzystnych przymierzy i dobrobytu narodowego. Powyższą maksymę uzupełniła nowsze twierdzenie, w myśl którego w dobie wojny totalnej, kiedy niemal wszystko zależy od czynnika strategiczno-gospodarczego, wojnę wygrywa

ten, kto potrafi zapewnić sobie swobodę komunikacji morskich. Dlatego też każdy kraj mający dostęp do morza musi posiadać marynarkę wojenną. Jej liczebność nie zależy od długości wybrzeża, ale od wartości, jaką posiada morze w sensie strategiczno-gospodarczym dla danego kraju.

O wartości floty w dużym stopniu decyduje człowiek i jego przygotowanie do pracy na morzu. Świadomość ta spowodowała, że już w pierwszych chwilach tworzenia zębów Marynarki Wojennej pomyślano o stworzeniu odpowiedniego szkolnictwa przygotowującego przyszłych oficerów czy podoficerów do ich pracy zawodowej.

Organizacji tego szkolnictwa poświęcił Czesław Ciesielski swą pracę, wydaną w roku 1974. Pracą tą, omawiającą rozwój szkolnictwa Marynarki Wojennej okresu międzywojennego, zainteresował Autor nie tylko tych, którzy zawodowo są związani z flotą wojenną, ale również ludzi morza oraz wszystkich, którym współczesna myśl morską jest bliska. Książka ta uzupełnia tematycznie pracę wydaną w roku 1973¹ na temat szeroko pojętego szkolnictwa morskiego — szkolnictwa dla potrzeb gospodarki morskiej, obejmującego nie tylko żeglugę handlową, lecz również rybołówstwo morskie, budownictwo okrętowe wraz z remontami statków oraz szkolnictwo portowe.

Ciesielski podjął problem² nowy, dotychczas stanowiący poważną lukę w historiografii szkolnictwa zawodowego w Polsce. W tym celu sięgnął do materiałów archiwalnych Marynarki Wojennej w Gdyni i Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie, uzupełniając je szczerkowymi źródłami znajdującymi się w rękach osób prywatnych. Ponadto wykorzystał liczne relacje i wspomnienia nie opublikowane, przechowywane w Archiwum Wydziału Historycznego Marynarki Wojennej, jak np. L. Zaborskiego: *System szkolenia podchorążych Marynarki Wojennej w latach 1936—1939*, W. Żelichowskiego: *Początki szkolenia nurków w naszej marynarce*, S. Żochowskiego: *System szkolenia i organizacja Marynarki Wojennej (w Szkole Podchorążych Marynarki Wojennej)* i inne. Autor wykorzystał również wspomnienia publikowane, wydawnictwa urzędowe oraz opracowania i artykuły ogłaszane

głównie w czasopiśmie morskich. Rejestr tych czasopism można by uzupełnić jeszcze „Belloną”, miesięcznikiem wojskowym, wydawanym przez Sztab Naczelnego Wodza, na którego łamach znajdują się próby krytycznego spojrzenia na szkolnictwo wojskowe okresu międzywojennego, a w tym i Marynarki Wojennej.

Pod względem konstrukcyjnym całość ujęcia została w 4 rozdziałach, z których 3 są ściśle związane z tematem.

Rozdział I poświęcił Autor rozwojowi polskiej Marynarki Wojennej w latach 1918—1939, rodowodowi kadry morskiej, procesowi jej rozwoju i integracji oraz związanej z tym genezie kursów i szkół. W tym rozdziale Autor starał się wiernie oddać warunki i formy wykształcania się marynarki, a niektóre ujęcia stanowią podstawę do dyskusji i ostatecznego ustalenia problematyki historycznej.

Rozdział II dotyczy prawie w całości Oficerskiej Szkoły Marynarki Wojennej oraz jej kontynuacji od 1928 r. — Szkole Podchorążych Marynarki Wojennej, a w końcowej części rozdziału problemowi przygotowania zawodowego oficerów rezerwy dla potrzeb Marynarki Wojennej. Spis absolwentów, którzy opuścili progi tej szkoły, a następnie pełnili ważne funkcje państwowe, umieszczony został w osobnym aneksie podanym na końcu książki. W tym rozdziale Autor omówił również powstanie i działalność dorywczych Kursów Instruktorskich dla oficerów Marynarki Wojennej, organizowanych w 1921 r. w Toruniu (18 mies.), które zapoczątkowały szkolenie oficerów morskich w Polsce — Oficerską (1 roczną) Szkołę Marynarki Wojennej, przemianowaną w 1928 r. na Szkołę Podchorążych Marynarki Wojennej, wraz z procesem rekrutacji i przebiegiem szkolenia, analizując metody wychowania wojskowego, znane pod nazwą pruskiej dyscypliny.

Zbędne natomiast wydaje się umieszczenie również w tym rozdziale historii Państwowej Szkoły Morskiej, która nie wiąże się z kształceniem wojskowym. Wprawdzie oficerowie Marynarki Han-

¹ K. Kubik, *Historia szkolnictwa morskiego w Polsce*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1973.

dowej — prócz byłych oficerów zawodowych Marynarki Wojennej — stanowili trzon kadry oficerów rezerwy Marynarki Wojskowej i odbywali przeszkolenie przygotowujące ich w razie potrzeby do służby wojskowej, niemniej kreślenie historii Szkoły Morskiej (s. 140—144) można było z powodzeniem pominąć.

W rozdziale III Autor zajął się studiami i kursami oficerów Marynarki Wojennej. Należały do nich studia w obcych marynarkach wojennych, najpierw angielskiej w r. 1920—1921, a następnie w marynarce francuskiej, kursy krajowe aplikacyjne, specjalistyczne i taktyczne.

Ostatni rozdział IV obejmuje system i organizację szkolenia szeregowych marynarzy wojennych w latach 1919—1939. System szkolenia rozpoczęły: Szkoła Marynarzy w Modlinie, powstała w 1919 r., Szkoła Specjalistów Morskich, Dywizjon Szkolny oraz ośrodek szkolny Marynarki Wojennej w Centrum Wyszkozenia Specjalistów Floty. Całość tego rozdziału daje nam barwnie ujętą historię szkolnictwa wojskowego, związanego z Marynarką Wojenną okresu międzywojennego, która mimo charakteru klasowego dawała wysoki poziom przygotowania zawodowego kandydatów.

Autor omówił szczegółowo powiązania Polskiej Marynarki Wojennej w latach 1921—1932 z Ministerstwem Marynarki Francuskiej, a poprzez to Ministerstwo z francuskimi wojennymi szkołami morskimi, takimi jak: Morska Szkoła Wojenna, Morska Szkoła Artylerii, Oficerska Szkoła Torpedowa, Szkoła Podwodnego Plywania, Morska Szkoła Aplikacyjna dla Podchorążych, Szkoła Komisarzy, Szkoła Hydrograficzna, Szkoła Aplikacyjna Artylerii Morskiej, Szkoła Aplikacyjna Budowy Okrętów i inne. Również szczegółowo zostały omówione kursy specjalistyczne w kraju, realizujące program doskonalenia kadr pracowniczych o charakterze morskim, a więc: Kurs Oficerski Artylerii Morskiej, Kurs Oficerów Sygnałowych, Kurs Oficerski Broni Podwodnej, Oficerski Kurs Nawigacyjny, Kurs Oficerów Obserwato-

rów Lotnictwa Morskiego, Kurs Oficerów Podwodnego Plywania.

Autor nie tylko ograniczał się tu do przedstawienia faktów rejestrując je w układzie chronologicznym i rzeczowym, lecz dokonywał również próby oceny krytycznej. Pisząc np. o kursie w Morskim Dywizjonie Lotniczym, trafnie podkreślił, „że kurs ten dawał podporucznikom dość wszechstronną i racjonalną wiedzę o polskim lotnictwie morskim”, a następnie, że „w niedostatecznym stopniu zwracano uwagę na współdziałanie lotnictwa z działaniami floty morskiej” (s. 167). Przyczyną tego zjawiska był niewątpliwie nieodpowiedni i przestarzały sprzęt techniczny. Autor kończy swą wypowiedź stwierdzeniem, że „Kierownictwo Marynarki Wojennej nie skryształizowało jeszcze wówczas poglądów odnośnie do kierunków rozwoju lotnictwa morskiego i jego roli w działaniach bojowych”. Można tu dodać za Autorem, że doświadczenia ostatniej wojny, w której marynarka i lotnictwo wystąpiły jako najwięksi sprzymierzeńcy, wykazały, że mimo wspaniałego rozwoju lotnictwa — w czasie drugiej wojny jak najbardziej była aktualna stara cyceronowska zasada: *navigare necesse*. Okazało się bowiem, że „Scharnhorst”, „Gneisenau” i „Prinz Eugen” przeszły przez Kanał La Manche, ale tylko dzięki osłonie kilkuset samolotów myśliwskich.

W innym miejscu (s. 160) Autor, mówiąc o przygotowaniu marynarzy w wojskowym szkolnictwie francuskim, stwierdza, że „Polacy mieli wyraźną przewagę w umiejętności praktycznego rozwiązywania zadań z wiedzy morskiej”. Zarzut ten wysuwany był w ocenie szkolnictwa wojenno-morskiego w okresie międzywojennym na łamach pism wojskowych, wykazujących, że uczeń, wcielony w stosunkowo ciasne ramy tematyki praktyczno-fachowej, nie rozwijał właściwie swego umysłu i nie rozszerzał horyzontów. Dlatego już wtedy szukano odpowiedzi na pytanie, czy szkoła wojskowa ma dać całkowite praktyczne przygotowanie do służby, czy tylko gruntowne do niej przygotowanie teoretyczne.

Poświęcając prawie całą pracę problematyce organizacji szkolnictwa wojenno-morskiego, w ostatnim punkcie Autor pracy poruszył również zagadnienie wychowawcze. Kreśląc założenia ogólnej polityki wychowawczej w wojsku polskim, ujmuje ją raczej od strony prac kulturalno-oświatowych, które znalazły swe odzwierciedlenie w *Regulaminie służby okrętowej* z 1932 roku, Autor dochodzi do wniosku, „że służba w marynarce [wojennej] rozwijała obok wielu umiejętności specjalistycznych także walory moralne, jak umiłowanie Ojczyzny i gotowość do jej obrony, dumę z prawa reprezentowania polskiej bandery na Bałtyku, poczucie zespołowej odpowiedzialności za powierzone uzbrojenie i sprzęt, hart i siłę woli” (s. 246).

Dodać należy, że te osiągnięcia wychowawcze — mimo pewnego balastu politycznego okresu międzywojennego — zdały w pełni egzamin w najtrudniejszych latach drugiej wojny światowej. Wspomnijmy chociażby walkę okrętów wojennych z siłami Kriegsmarine w 1939 r., a następnie zadziwiająco dzieje okrętu podwodnego „Orzeł”, brawurowe przejście Sundu przez „Wilka”, konwojowanie alianckich jednostek przez Atlantyk i do Murmańska i wiele in-

nych operacji załóg okrętowych „Burzy”, „Sokoła”, „Dziła”, „Błyskawicy”, „Pioruna” czy „Garlanda”. Wychowankowie omawianych szkół wojenno-morskich z okresu Drugiej Rzeczypospolitej w Polsce Ludowej przyczynili się w dużym stopniu do odbudowy i rozbudowy Ludowej Marynarki Wojennej, służącej jej wiedzą i dużym doświadczeniem.

Problem wychowania przewijający się w szkołach wojenno-morskich okresu międzywojennego pozostał nadal otwarty. Winien on być ujęty z punktu widzenia wychowania obywatelskiego, żołnierskiego i dowódczego, z uwzględnieniem kwalifikacji moralnych, intelektualnych i fizycznych, predystynujących absolwentów szkoły wojenno-morskiej do pełnienia potrójnej roli: wychowawcy, instruktora i dowódcy.

Książka C. Ciesielskiego zaopatrzona została w liczne ilustracje oraz bibliografię. Zawarty w niej, skrupulatnie zebrany, materiał historyczny stanowi cenny dorobek naszej historiografii wojskowej oraz podstawę dalszych badań nad historią szkolnictwa wojskowego w Polsce.

KAZIMIERZ KUBIK
Gdańsk

HENRYK POLAK, JERZY SZEWS

Gdańsk

BIBLIOGRAFIA HISTORII OŚWIATY I WYCHOWANIA NA POMORZU GDAŃSKIM (PUBLIKACJE Z LAT 1968—1975 ORAZ UZUPEŁNIENIA ZA LATA 1945—1967)

W ciągu trzydziestolecia PRL ukazało się kilkaset publikacji dotyczących dziejów oświaty i szkolnictwa na Pomorzu Gdańskim. Opracowania z lat 1945—1967 zebrane zostały przez J. Szewsa i opublikowane także na łamach „Przeglądu Historyczno-Oświatowego”*. Obecne zestawienie obejmuje lata 1968—1975. Metoda, zakres i zasięg *Bibliografii* pozostały zasadniczo nie zmienione w stosunku do poprzednich.

UKŁAD BIBLIOGRAFII

- I. OPRACOWANIA OGÓLNE.
- II. OŚWIATA I SZKOLNICTWO, NAUCZANIE I WYCHOWANIE ORAZ MYŚL PEDAGOGICZNA:
 1. Okres od XIV wieku do XVIII wieku.
 2. Czas niewoli pruskiej.
 3. Lata 1918—1945.
 4. Polska Ludowa.
- III. TEORETYCY WYCHOWANIA I DZIAŁACZE OŚWIATOWI ORAZ NAUCZYCIELE ZASŁUŻENI NA POLU PRACY NAUKOWEJ I LITERACKIEJ:
 1. Okres od XVI wieku do XVIII wieku.
 2. Wiek XIX.
 3. Wiek XX.
- IV. HISTORIA POSZCZEGÓLNYCH SZKÓL:
 1. Szkoły podstawowe i średnie.
 2. Szkoły wyższe.
- V. Z ŻYCIA I DZIAŁALNOŚCI MŁODZIEŻY.
- VI. DZIAŁALNOŚĆ KULTURALNO-OŚWIATOWA:
 1. Towarzystwa kulturalno-oświatowe.
 2. Teatr amatorski i zespoły śpiewacze.
 3. Czytelnictwo i prasa.

* „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 1964, nr 2, s. 245—257; 1968, nr 2, s. 246—266.

WYKAZ ZASTOSOWANYCH SKRÓTÓW

- Gd. Zesz. Hum. — Gdańskie Zeszyty Humanistyczne.
 Kom. Maz. Warm. — Komunikaty Mazursko-Warmińskie.
 PSB — Polski Słownik Biograficzny.
 Przegl. Hist. Ośw. — Przegląd Historyczno-Oświatowy.
 Przegl. Zach. — Przegląd Zachodni.
 Roczn. Gd. — Rocznik Gdański.
 Stud. i Mat. — Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza.
 Zap. Hist. — Zapiski Historyczne.
 Zesz. Nauk. Wyzd. Hum. UG — Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego.

I. OPRACOWANIE OGÓLNE

BANASIEWICZ MARIA: Problem oświaty polskiej w obradach sejmu pruskiego w latach 1850—1862. Poznań 1968.

BARANOWSKI HENRYK: Bibliografia historii Pomorza Wschodniego i Zachodniego oraz krajów regionu Bałtyku za lata 1968—1973. *Zap. Hist.* t. XXXIV; 1969 — XL; 1975.

BIBLIOGRAFIA POMORZA GDAŃSKIEGO za lata 1968—1970. Oprac. W. Andrusiak, B. Ramotowska, A. Swiderska. — Biblioteka Gdańska PAN.

BOJARSKA BARBARA: Eksterminacja inteligencji polskiej na Pomorzu Gdańskim (wrzesień—grudzień). Poznań 1972. W: *Badania nad okupacją niemiecką w Polsce* t. XII, ss. 186, nrb 1. — Instytut Zachodni.

BORODZIEJ LUCJA: Pruska polityka oświatowa na ziemiach polskich w okresie „Kulturkampf”. Warszawa 1972 PWN, ss. 262, nrb 2, ilustr.

BÖHNING PETER: Die nationalpolnische Bewegung in Westpreussen 1815—1871. Ein Beitrag zum Integrationsprozess der polnischen Nation. Marburg/Lahn J.G. Herder-Institut 1973, ss. IX, 254.

CHMIELECKI PAWEŁ: Zarys dziejów szkolnictwa chełmińskiego. *Rocznik Gruździecki* t. 4 1965, s. 29—59.

CIEŚLAK EDMUND, BIERNAT CZESŁAW: Dzieje Gdańska, Gdańsk 1975 Wydawnictwo Morskie, ss. 644.

Sprawy oświaty: s. 107—170, 203—209, 335—339, 395—397, 401—409, 536—547, 599—605.

DĄBROWSKI KAZIMIERZ: Duchowienstwo w walce o polskość w czasie zaboru pruskiego w diecezji chełmińskiej. *Orędownik Diecezji Chełmińskiej* 1959 nr 10, s. 28 i n., s. 105 i n.

DOBRYŹYCKI WIESŁAW: Z dziejów walk o Ziemię Zachodnią i Północną. Warszawa 1967 Wydawnictwo Polonia, ss. 260, nrb 4, ilustr.

Zawiera m.in. opracowania dot. nauczycieli szkół polskich na Powiślu, Gimnazjum Polskiego w Kwidzynie i postaci K. C. Mrongowiusza.

DZIAŁACZE POLSCY I PRZEDSTAWICIELE RP w Wolnym Mieście Gdańsku. Gdańsk 1974, ss. 259, nrb 3, portr. — Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Wydział I Nauk Społecznych i Humanistycznych, Seria popularno-naukowa Pomorze Gdańskie nr 9.

DZIAŁACZE TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU. Warszawa—Poznań—Toruń 1975 PWN, ss. 425, portr.

DZIEJE CHELMNA. Zarys monograficzny. Pod red. Mariana Biskupa. Toruń 1968, ss. 548, nrb 4, ilustr. — Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Prace popularno-naukowe nr 9.

M.in.: Nowak: Zenon; Dzieje tzw. Akademii Chełmińskiej, s. 193—200; Faber Kazimierz: Oświata i życie kulturalne Chełmna i powiatu w Polsce Ludowej, s. 429—447.

DZIEJE POMORZA WSCHODNIEGO I KUJAW W WYPISACH. Oprac. Helena Piśkorska i Henryk Galus. Warszawa 1968 PZWS, ss. 227, nrb 1, ilustr.

FRĄCKOWIAK WIKTOR: Sprawy oświaty polskiej w obradach sejmu pruskiego i parlamentu niemieckiego w latach 1862—1888 ze szczególnym uwzględnieniem Pomorza Gdańskiego. *Roczniki Naukowe Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego w Gdańsku* t. 1 1972, s. 189—230.

FRĄCKOWIAK WIKTOR: Nauczanie początkowe w języku ojczystym na Pomorzu w okresie „Kulturkampf” w „Towarzystwo Morskie, Instytut Wydawniczy Polityki

Roczniki Naukowe Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego w Gdańsku t. 2 1973, s. 269—309.

GDYNIA. Gdańsk 1968, ss. 270, nrb. 2, ilustr. — Gdańskie Towarzystwo Naukowe. Wydział I Nauk Społecznych i Humanistycznych. Seria popularno-naukowa Pomorza Gdańskiego nr 5.

Oświata i szkolnictwo w latach 1926—1939, s. 70—80; w latach 1945—1966, s. 157—162.

GROT ZDZISŁAW: Pruska polityka szkolna na ziemiach polskich w okresie zaboru (1772/1795—1918/1920). W: Księga pamiątkowa 400-lecia Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego t. 3 (XIX—XX w.) Toruń 1974, s. 227—233.

HISTORIA POMORZA. Oprac. zbiorowe pod red. Gerarda Labudy t. 1 (do roku 1466). Poznań 1969 Wydawnictwo Poznańskie, ss. 817, ilustr.

Oświata, s. 572—573, 762—763.

KONIECZNY J., SZYMAŃSKI K.: Dzieje szkolnictwa grudziądzkiego. Cz. 1. *Rocznik Grudziądzki* 1961, t. 2, s. 7—38; Cz. 2 1963, t. 3, s. 57—83.

KUBIK KAZIMIERZ: Historia szkolnictwa morskiego w Polsce. Gdańsk 1973 Wydawnictwo Morskie, ss. 380, ilustr.

KUBIK KAZIMIERZ: Problem narodowości i języka ludności polskiej Pomorza Gdańskiego w latach 1894—1907 na łamach czasopisma „Die Ostmark”. *Przegl. Hist. Ośw.* 1968 nr 2, s. 184—207, ilustr.

KUBIK KAZIMIERZ: Problem konsolidacji narodowej społeczeństwa polskiego na Pomorzu Gdańskim na przełomie XIX i XX wieku. *Zesz. Nauk. Wyzd. Hum. UG. Pedagogika, psychologia, historia wychowania* 1975 nr 3, s. 159—174.

KUBIK KAZIMIERZ: Stan i potrzeby badań nad dziejami oświaty i szkolnictwa na Pomorzu Gdańskim. *Rozprawy z Dziejów Oświaty* 1975, t. XVIII, s. 187—221.

KUBIK KAZIMIERZ: Udział ruchu ludowego w rozwoju oświaty i kultury w województwie gdańskim przed 1939 r. oraz w pierwszych latach PRL (do 1949 r.). W: *Ruch ludowy na Ziemiach Zachodnich i Północnych w Polsce Ludowej*. Warszawa 1972, s. 414—442.

LEKSYKON POLACTWA W NIEMCZECH. Wydanie fototypiczne. Warszawa—Wrocław 1973 PWN, ss. XVIII, 636. — Instytut Śląski w Opolu.

Zawiera wiele hasel dot. szkolnictwa, oświaty Polaków na Powiślu i Pograniczu.

MILEWSKI JÓZEF: Kociwice w walce o utrzymanie polskości. W: Kociwice. Materiały I konferencji popularnonaukowej zorganizowanej 13 maja 1962 w Starogardzie Gd. w ramach obchodów tysiąclecia Państwa Polskiego, z okazji V Tygodnia Ziemi Zachodnich. Gdańsk 1962, s. 34—72. — Zarząd Wojewódzki TRZZ.

MOKRZECKI LECH: Tradycje uniwersyteckie Prus Królewskich. *Litery* 1970 nr 5, s. 28—30.

NOWAK ZBIGNIEW: Tradycje naukowe i akademickie Pomorza. *Kierunki* R. 13 1968 nr 48.

PELCZAR MARIAN: Nauka i kultura w Gdańsku. W: Gdańsk, jego dzieje i kultura. Warszawa 1969 Arkady, s. 499—606, ilustr.

PODGORECZNY JÓZEF: Niepospolici ludzie Kujaw i Pomorza. Bydgoszcz 1967, ss. V, 301, 4 nrb. — Kujawsko-Pomorskie Towarzystwo Kulturalne.

POTOCKI STANISŁAW: Opór Pomorza Gdańskiego przeciw germanizacji w końcu XIX i na początku XX wieku. W: Pomorze pod zaborem pruskim. Gdańsk 1973, s. 113—135. — Gdańskie Towarzystwo Naukowe Wydział I Nauk Społecznych i Humanistycznych. Seria Popularnonaukowa nr 8.

RUCZYŃSKI TEOFIL: Opowiadania z pogranicza. Łódź 1973 Wydawnictwo Łódzkie, ss. 358, nrb. 2.

Liczne materiały dotyczące dziejów oświaty na północno-wschodnim pograniczu Pomorza Gdańskiego.

SALMONOWICZ STANISŁAW: Tragiczny spór Michała Bogusława Reutticha. Z dziejów walki o prawa języka polskiego w Toruniu w pocz. XVIII wieku. *Zap. Hist.* t. XXXV 1970 z. 1, s. 37—50.

SERCZYK JERZY: Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Krótki zarys dziejów. Warszawa—Poznań 1974 PWN, ss. 87, nrb. 4, ilustr. — Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Prace popularnonaukowe nr 28.

STOŃSKI JAN: Organizacja i polityka szkolna Prus w XIX i XX wieku. W: Wązłowe problemy dziejów Prus XVII—XX wieku. Materiały z sesji naukowej Uniwersytetu Adama Mickiewicza (11 i 12 VI 1970). Praca zbiorowa pod red. Gerarda Labudy. Poznań 1971, s. 174—179.

SZEWS JERZY, POLAK HENRYK: Bibliografia szkolnictwa i oświaty polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku. Materiały i opracowania 1920—1970. *Gd. Zesz. Hum. Pedagogika, psychologia, historia wychowania* R. XIII 1970 z. 4, s. 183—198.

SZILING JAN: Straty w dziedzicinie kultury polskiej poniesione na obszarze woj.

bydgoskiego w okresie II wojny światowej. *Roczniki Kujaw i Pomorza* 1970, t. 6, s. 83—95.

TRZEBIATOWSKI KLEMENS: Główne kierunki prac naukowo-badawczych Instytutu Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Gdańskiego. *Zesz. Nauk. Wydz. Hum. UG* 1973. Pedagogika, psychologia, historia wychowania nr 2, s. 129—139.

TRZEBIATOWSKI KLEMENS: Osiągnięcia i problemy oświaty gdańskiej. W: *Dorobek i perspektywy regionów i oświaty*. Praca zbiorowa pod red. W. Pomykała. [Warszawa] 1974. Książka i Wiedza, s. 63—74.

TRZECIAKOWSKI LECH: „Kulturkampf” w zaborze pruskim. [Poznań] 1970. Wydawnictwo Poznańskie, ss. 318, nrb. 2, ilustr.

WILKOMIRSKI KAZIMIERZ: Wspomnienia. Kraków 1971.

M.in. o życiu muzycznym i działalności Konserwatorium Muzycznego w W.M. Gdańsku.

WODZICKI ROMAN: Wspomnienia. Gdańsk—Warszawa—Berlin 1928—1939. Warszawa 1972. PWN, ss. 685, nrb. 2, ilustr.

Zawiera materiały dot. działalności oświatowej w Wolnym Mieście Gdańsku.

WOJCIECHOWSKI MIECZYSLAW: Ruch polski na Pomorzu Gdańskim w latach pierwszej wojny światowej 1914—1918. *Zap. Hist.* t. XXXIX 1974 z. 3, s. 219—238.

WSPOMNIENIA DZIAŁACZY KASZUBSKICH. Zebrał i opracował Józef Pawlik. Warszawa 1973. LSW, ss. 444, nrb. 4, ilustr., mapka.

II. OŚWIATA I SZKOLNICTWO, NAUCZANIE I WYCHOWANIE ORAZ MYSL PEDAGOGICZNA

1. OKRES OD XIV DO XVIII WIEKU

JANISZEWSKA IWONA: Wychowanie dziewcząt w dawnym Gdańsku. *Gd. Zesz. Hum.* Prace pomoroznawcze R. 13/15: 1970—1972, s. 65—80.

KUBIK KAZIMIERZ: Koncepcje dydaktyczno-wychowawcze w szkolnictwie gdańskim z czasów I Rzeczypospolitej. *Gd. Zesz. Hum.* Seria pedagogiki, psychologii i historii wychowania R. XI 1969 nr 3, s. 65—135.

KUBIK KAZIMIERZ: Szkolnictwo morskie w Polsce w XVI—XVIII wieku. W: *Materiały z sesji Komisji Morskiej*. Red. Ewa Górecka. Warszawa 1969, s. 21—34.

KUBIK KAZIMIERZ: Życie naukowe Gdańska w XVII i XVIII wieku. *Gd. Zesz. Hum.* R. VI 1963 nr 11.

Rec.: Nowak Zbigniew, Bukowski Andrzej. *Roczn. Gd.* R. XXIV 1965, s. 255—262.

KUBIK KAZIMIERZ, MOKRZECKI LECH: Trzy wieki nauki gdańskiej. Szkice z dziejów XVI—XVIII wieku. Gdańsk 1969, ss. 142, tabl. 1, ilustr., portr. — Wydział Kultury Prezydium WRN.

MOKRZECKI LECH: Z badań nad wychowaniem muzycznym w gimnazjach akademickich Prus Królewskich. *Zesz. Nauk. Wydz. Hum. UG*. Pedagogika, psychologia, historia wychowania 1972, nr 1, s. 111—127, ilustr.

MOKRZECKI LECH: Pisarstwo historyczne w Gdańsku w okresie baroku. *Zesz. Nauk. Wydz. Hum. UG*. Pedagogika, psychologia, historia wychowania 1973, nr 2, s. 95—110.

MOKRZECKI LECH: W kręgu prac historyków gdańskich XVII wieku. Gdańsk 1974 [Wyd. uczelniane Uniw. Gd.], s. 361, nrb. 11 tabl. 7. — Uniwersytet Gdański. Praca habilitacyjna nr 22.

NADOLSKI BRONISŁAW: Ze studiów nad życiem literackim i kulturą umysłową na Pomorzu w XVI—XVII wieku. Wrocław 1969.

Rec. Bieńkowski Tadeusz. *Odrodz. i Reform.* t. 15 1970, s. 204—206; Kotarski

Edmund: *Roczn. Gd.* 1969 t. XXVIII, s. 305—312.

NOWAK ZENON: Kultura umysłowa Prus Królewskich w czasach Kopernika. Toruń 1972, ss. 95. — Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Prace popularnonaukowe nr 19.

STASZEWSKI JACEK: Towarzystwa naukowe w Gdańsku, Toruniu i Elblągu w XVIII wieku. *Zap. Hist.* t. XL 1975 z. 3—4, s. 11—30.

WASCHINSKI EMIL: Einführung der allgemeinen Schulpflicht im Danziger Landgebiet 1601. *Westpr. Jahrb.* Bd 21 1971, s. 11—16.

2. CZASY NIEWOLI PRUSKIEJ

FIEREK HENRYK: Kształcenie nawigacyjne Gdańska na przełomie XVIII i XIX wieku. *Przegl. Hist. Ośw.* 1973 nr 3, s. 407—416.

- FRACKOWIAK WIKTOR: Problemy polskiej oświaty elementarnej na Pomorzu Gdańskim w okresie liberalizmu pruskiego (1858—1870). *Roczn. Gd.* t. XXXIII 1973 z. 1, s. 83—137.
- HEIDN WILLY: Das Volksschulwesen im Kreise Karthus [Kartuzy] 1772 und später. *Westpr. Jahrb.* Bd 21 1971, s. 52—56.
- KAMIŃSKI HENRYK: Strajk szkolny w Toruniu i powiecie toruńskim w latach 1906—1907. *Rocznik Toruński* 1972 t. 7, s. 169—184, ilustr. tab.
- KORTH RUDOLF: Die preussische Schulpolitik und die polnische Schulstreiks. Ein Beitrag zur preussischen Polenpolitik der Ära Bülow. Würzburg 1963, ss. 180.
Rec.: Galon A.: *Stątki Kwartalnik Historyczny „Sobótka”* 1965, nr 1, s. 111—114; Gómelec L.: *Stud. i Mat.* t. 9 1966, s. 184—186; Jakóbczyk W.: *Kwartalnik Historyczny* 1965, nr 1, s. 227—230; Kubik K.: *Gd. Zesz. Hum.* R. VIII 1965 nr 13, s. 241—243.
- KUBIK KAZIMIERZ. Wykształcenie się nauczycielskiej organizacji związkowej w Gdańsku w XIX wieku. *Zesz. Nauk. Wjdz. Hum. UG.* Pedagogika, psychologia, historia wychowania 1973 nr 2, s. 111—127.
- KUBIK KAZIMIERZ: Kształcenie nauczycieli na Pomorzu Gdańskim w XIX wieku. *Zesz. Nauk. Wjdz. Hum. UG.* Pedagogika, psychologia, historia wychowania 1972 nr 1, s. 129—166.
- LOOK WITOLD: Strajk szkolny w Czersku 1906—1907. *Zeszyty Chojnickie* 1965, nr 2, s. 30—53.
- MILEWSKI JÓZEF: Materiały do strajku szkolnego 1906—1907 w powiecie starogardzkim. *Zap. Hist.* t. XXXIV 1969 z. 1, s. 103—114.
- PLEŚNIARSKI BOLESŁAW: Nadzór pedagogiczny w departamencie bydgoskim w czasach Księstwa Warszawskiego. *Acta Univ. Nic. Cop.* Pedag. 1973 z. 3, s. 167—204.
- RUCZYŃSKI TEOFIL: Strajk szkolny 1906/07 roku na terenie byłego powiatu lubawskiego. *Gd. Zesz. Hum.* Prace pomorzoznawcze R. X 1967 nr 15, s. 303—313.
- SZEWS JERZY: Język polski w szkolnictwie średnim Pomorza Gdańskiego w latach 1815—1920. Gdańsk 1975 Zakład Narodowy im. Ossolińskich, ss. 224. nlb. 2, tab. 30. — Gdańskie Towarzystwo Naukowe Wydział I Nauk Społecznych i Humanistycznych. Seria monografii nr 52.
- SZEWS JERZY: Nauka języka polskiego w szkołach tzw. Prus Zachodnich w XIX wieku. W: Księga pamiątkowa 400-lecia Toruńskiego Gimnazjum, t. 3 (XIX—XX w.). Toruń 1974, s. 263—272, ilustr.
- SZEWS JERZY: Z dziejów walki o oświatę polską w okresie „Kulturkampf” na Pomorzu Gdańskim (1871—1885). *Gd. Zesz. Hum.* Pedagogika, psychologia, historia wychowania R. 13 1970 z. 4, s. 145—181.
- TRZEBIATOWSKI KLEMENS: Polityka oświatowa rządów pruskich na Pomorzu Gdańskim w okresie zaboru (1772—1918). *Roczn. Gd.* t. XXXIII z. 1, s. 23—82.
- TRZEBIATOWSKI KLEMENS: Strajki szkolne na Pomorzu w początkach XX w. W: Materiały z dziejów szkolnictwa ziemi gdańskiej. Gdańsk 1968, s. 5—45. — Zarząd Okręgu ZNP w Gdańsku.

3. LATA 1910—1945

- ALEKSANDROWICZ WALENTY: Udział nauczycieli powiatu morskiego w ruchu oporu. *Przepl. Hist. Ośw.* 1973 nr 3, s. 417—444.
- CIECHANOWSKI KONRAD: Tajne nauczanie na Pomorzu Gdańskim w latach okupacji. *Litery R.* 10 1971 nr 6, s. 16—19, ilustr.
Uzup: Stankiewicz Irena: Na marginesie artykułu Ciechanowskiego, tamże nr 8, s. 10.
- CIEŚIELSKI CZESŁAW: Szkolnictwo wojennomorskie w latach II Rzeczypospolitej. *Gd. Zesz. Hum.* Seria pomorzoznawcza R. XII 1969 nr 18, s. 53—74.
- CIEŚIELSKI CZESŁAW: Z dziejów polskiego szkolnictwa wojennomorskiego w latach 1919—1939. *Biuletyn Historyczny Wydziału Historycznego Zarządu Politycznego Marynarki Wojennej* 1971 nr 2, s. 44—82.
- EKSTERMINACJA NAUCZYCIELI POWIATU STAROGARDZKIEGO w latach 1939—1945. Czarna Woda czerwiec 1974, ss. 32. — Towarzystwo Miłośników Ziemi Koclewskiej. Nakład staraniem Koła ZBoWiD przy ZPN Czarna Woda.
Zawiera 47 zdjęć osób pomordowanych nauczycieli. Druk. mata poligrafia.
- ETMAŃSKA MARIA: Rozwój szkolnictwa w Tczewie w okresie międzywojennym. *Przepl. Hist. Ośw.* 1968 nr 2, s. 166—180, tab.
- JANIK BERNARD: Macierz Szkolna. W: Kalendarz gdański na rok 1973. Gdańsk 1972 Wydawnictwo Morskie, s. 298—302.
- KOSELNIK BOLESŁAW: Morskie szkolnictwo zawodowe w przedwojennej Gdyni. *Przepląd Zachodnio-Pomorski* 1968 z. 3, s. 127—142.
- KOZŁOWSKI NARCYZ: Droga do polskiej szkoły na Ziemi Gdańskiej. *Kwartalnik*

Nauczyciela Opolańskiego. Zeszyt monograficzny pt. Nauczyciel na Ziemiach Zachodnich i Północnych R. XII 1970 nr 3—4, s. 84—96.

KUBIK KAZIMIERZ: Macierz Szkolna w Gdańsku (1921—1939). W: 50-lecie gdańskich organizacji polonijnych. Gdańsk 1973, s. 39—55. — Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu. Instytut Bałtycki w Gdańsku.

KUBIK KAZIMIERZ: Macierz Szkolna w Wolnym Mieście Gdańsku. W: Studia z dziejów Gdańska. *Komunikaty Instytutu Bałtyckiego* Gdańsk 1975, s. 185—201 [zeszyt specjalny nr 2].

KUBIK KAZIMIERZ: Walka o szkołę polską w Wolnym Mieście Gdańsku. W: Pomorze Gdańskie. Szkice polityczno-gospodarcze. Gdańsk 1965, s. 172—197. — Gdańskie Towarzystwo Naukowe. Seria popularnonaukowa Pomorze Gdańskie nr 1.

ŁOZINSKA ZOFIA: Wychowanie fizyczne w szkołach polskich na terenie Wolnego Miasta Gdańska w latach międzywojennych. *Roczniki Naukowe Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego w Gdańsku* 1972, t. 1, s. 231—267, ilustr., wykry., mapy.

NAJTRUDNIEJSZA LEKCJA. Wspomnienia nauczycieli ziemi bydgoskiej z lat 1939—1945. Wyboru dokonał i wstępem opatrzył B. Głębowicz. Warszawa 1974 Nasza Księgarnia.

PODLASZEWSKI MARCELI: Z badań nad szkolnictwem średnim na Pomorzu Gdańskim w latach okupacji hitlerowskiej. *Gd. Zesz. Hum.* Seria pomorzoznawcza 1967 R. X, s. 275—299.

STAŃCZYK ROMUALD: Problemy szkolnictwa województwa pomorskiego w pierwszych latach II Rzeczypospolitej. *Zesz. Nauk. Wpzd. Hum. UG.* Ekon. Kształc. 1971 t. 1, s. 85—94, tab.

STEYER DONALD: Szkolnictwo wojennomorskie w Toruniu w latach 1919—1938. *Rocznik Toruński* 1972 t. 7, s. 185—185, ilustr.

TRZEBIATOWSKI KLEMENS: Drogi rozwoju szkolnictwa powszechnego w latach 1918—1922 na polskich Ziemiach Zachodnich. *Gd. Zesz. Hum.* Pedagogika, psychologia, historia wychowania R. XI 1967 z. 2, s. 159—181.

TRZEBIATOWSKI KLEMENS: Drogi rozwoju oświaty na terenie Pomorskiego Kuratorium Okręgu Szkolnego w okresie międzywojennym (1918—1939). *Przepl. Hist. Ośw.* 1972 nr 1, s. 9—21.

TRZEBIATOWSKI KLEMENS: Szkolnictwo oraz polska działalność oświatowo-kulturalna na Powiślu w latach 1928—1932. *Przepl. Hist. Ośw.* 1968 nr 2, s. 127—153, ilustr. tab.

TRZEBIATOWSKI KLEMENS: Zasadnicze tendencje w rozwoju szkolnictwa powszechnego na Pomorzu w latach II Rzeczypospolitej (1918—1939). *Roczn. Gd.* 1970 t. XXIX/XXX, s. 15—64, tab.

TUROWSKI STEFAN: Zarys dziejów szkolnictwa mniejszości niemieckiej na Pomorzu w latach 1920—1939. *Prace Komisji Historycznej Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego* 1973 t. 9, s. 183—199.

URBANEK MICHAŁ: W Wolnym Mieście Gdańsku w latach 1926—1939. Wspomnienia nauczyciela i działacza społecznego. *Novum* 1969 nr 9, s. 85—105.

WAWRZYŃIAK BOGDAN: Oświata rolnicza na Pomorzu w okresie międzywojennym. *Prace Komisji Nauk Roln. Przyr. Bydg. Tow. Nauk* 1972 t. 8, s. 131—184, ilustr. tab.

WIDERNIK MIECZYŚLAW: Organizacja i stan szkolnictwa ogólnokształcącego w Gdyni okresu międzywojennego. *Zesz. Nauk. Wpzd. Hum. UG.* Historia 1971 t. 1, s. 103—123.

ZABROCKI KAZIMIERZ: Szkolnictwo mniejszościowe w powiecie chojnickim w latach 1920—1939. *Zeszyty Chojnickie* 1970 nr 4, s. 33—58.

4. POLSKA LUDOWA

BLINKIEWICZ JADWIGA: Niektóre zagadnienia rozwoju szkolnictwa podstawowego w Elblągu w latach 1945—1967. *Rocznik Elbląski* 1972, t. 5, s. 227—248, ilustr., tab.

CZERNIAWSKI BOLESŁAW: Rozwój szkolnictwa w Elblągu i powiecie elbląskim w latach 1945—1947. *Przepl. Hist. Ośw.* 1971 nr 1, s. 109—123.

JARECKI EDWARD: Licea ogólnokształcące w województwie gdańskim przed reformą szkolną. Gdańsk 1968, ss. nrb. 2, 156, tab. — Okręgowy Ośrodek Metodyczny. Rec. K u b i k Kazimierz: *Roczn. Gd.* 1968 t. XXVIII.

KLESZKOWSKI JÓZEF: Szkoły i kursy Marynarki Wojennej w latach 1945—1949. *Biuletyn Historyczny Wydziału Historycznego Zarządu Politycznego Marynarki Wojennej* 1973 nr 3, s. 111—139.

- KUBIK KAZIMIERZ: Szkolnictwo morskie w Polsce (1945—1967). Rybołówstwo morskie. *Gd. Zesz. Hum.* Seria pomorzoznawcza R. XII 1969 nr 18, s. 151—190.
- KUBIK KAZIMIERZ: Wychowanie morskie w okresie 25-lecia Polski Ludowej. *Kwartalnik Nauczyciela Opolskiego*. Zeszyt monograficzny pt. Nauczyciel na Ziemach Zachodnich i Północnych R. XII 1970 nr 3—4, s. 98—109.
- SIKORA ZDZISŁAW: Szkolnictwo zawodowe w województwie gdańskim w latach 1945—1965. *Gdańsk 1966*, ss. 153. — Okręg. Ośrodek Metodyczny.
- Rec.: Kubik Kazimierz. *Gd. Zesz. Hum.* Seria pomorzoznawcza R. X 1967 nr 16.

III. TEORETYCY WYCHOWANIA I DZIAŁACZE OSWIATOWI ORAZ NAUCZYCIELE ZASŁUŻENI NA POLU PRACY NAUKOWEJ I LITERACKIEJ

1. OKRES OD XVI WIEKU DO XVII WIEKU

- DIANNI JADWIGA: Krüger [Crüger] Piotr (1580—1639), matematyk, astronom, profesor gimnazjum gdańskiego. *PSB* t. XV 1970, s. 451—453.
- HEJNOSZ WOJCIECH: Czeski agzulant mistrz Paweł Strąnský, profesorem Gimnazjum Toruńskiego. W: *Księga pamiątkowa 400-lecia Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego t. 1 (XVI—XVIII w.)*. Toruń 1972, s. 273—281, ilustr.
- KOROTAJOWA KRYSZYNA: Kühn Henryk (1690—1769), gdański matematyk, przyrodnik, wydawca kalendarzy. *PSB* t. XVI 1971, s. 330—331.
- KUBIK KAZIMIERZ: Działalność popularyzatorska przedstawiciela gdańskiego oświeceniawcy Henryka Kühna. *Gd. Zesz. Hum.* Pedagogika, psychologia, historia wychowania R. XI 1967 z. 2, s. 125—158, ilustr.
- KUBIK KAZIMIERZ: Kühn, przedstawiciel Oświecenia w Gdańsku. *Roczn. Gd.* 1969, t. XXVIII, s. 191—233.
- KUBIK KAZIMIERZ: Kolumna Aleksander (w. XVIII) lektor języka polskiego w gdańskim Gimnazjum Akademickim. *PSB* t. XII 1968, s. 325.
- KUBIK KAZIMIERZ: Zapomniany historyk J. Pastorius. *Nowa Szkoła* 1970 nr 9.
- KUBIK KAZIMIERZ: Popularyzacja problematyki etycznej w ujęciu Henryka Kühna. *Gd. Zesz. Hum.* Seria filozofia, socjologia R. XI 1970 nr 4, s. 116—134.
- KUBIK KAZIMIERZ: Joachim Pastorius, gdański pedagog XVII wieku. *Gdańsk 1970*, ss. 225, ilustr. — Gdańskie Towarzystwo Naukowe Wydział I Nauk Społecznych i Humanistycznych. Seria monografii nr 36. Prace Komisji Pedagogicznej.
- Rec.: Salmonowicz Stanisław: *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* R. 17 1972 nr 1, s. 125—139; *Mokrzecki Lech: Przegl. Hist. Ośw.* 1971 nr 2, s. 299—302.
- KUBIK KAZIMIERZ: Einfluss J. A. Komenský's auf die Ausbildung didaktischer Konzeptionen in Gdańsk. *Acta Comeniana. Revue Internationale des Etudes Comenologiques* 3. Praha 1972, s. 283—292.
- KUBIK KAZIMIERZ: Wpływ Jana Komeńskiego na wykształcanie się koncepcji dydaktyczno-wychowawczych na Pomorzu Gdańskim w XVII wieku. W: Jan Amos Komeński a problemy współczesnej pedagogiki. Poznań 1974.
- MAŁECKI JAN: Pochodzenie Jana Gulińskiego, lektora języka polskiego w Gdańsku. *Gd. Zesz. Hum.* Seria pomorzoznawcza R. X 1967 nr 15, s. 301—302.
- MOKRZECKI LECH: Dyrektor gimnazjum elbląskiego Joachim Pastorius (1652—1654) i jego poglądy na historię. *Rocznik Elbląski* 1969 t. IV, s. 59—83, ilustr.
- MOKRZECKI LECH: Zainteresowania historyczne Jerzego Wendego, rektora Gimnazjum Akademickiego w Toruniu (1695—1705). W: *Księga pamiątkowa 400-lecia Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego t. 1 (XVI—XVIII w.)*. Toruń 1972, s. 315—347, ilustr.
- MOKRZECKI LECH: Kultura historyczna Gdańska w okresie baroku. Piotr Oelhaf (1599—1654), pedagog i uczonec. *Zesz. Nauk. Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Gdańsku* 1972 nr 11, s. 1—28, ilustr.
- MOKRZECKI LECH: Jan Schultz-Szulecki (1662—1704), prawnik i historyk pomorski. *Zap. Hist.* t. XXXVIII 1973 z. 1, s. 9—30.
- NADOLSKI BRONISŁAW: Jerzy Seger (1629—1678), lekarz toruński i gdański z XVII wieku. W: *Księga pamiątkowa 400-lecia Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego t. 1 (XVI—XVIII w.)*. Toruń 1972, s. 349—353.
- NOWAK ZBIGNIEW: Krzysztof Celestyn Mrongowiusz jako zbieracz, znawca i krzewiciel piśmiennictwa staropolskiego. *Roczn. Gd.* t. XXXI 1971 z. 2, s. 89—125, ilustr.
- RIETZ HENRYK: Burmistrz Henryk Stroband (1548—1609), twórca Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego. W: *Księga pamiątkowa 400-lecia Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego t. 1 (XVI—XVIII w.)*. Toruń 1972, s. 13—39, portr., ilustr.
- RYNDUCH ZBIGNIEW: Jan Rybiński, dawny nauczyciel gdański. W: *Kalendarz*

gdański na rok 1970. Gdańsk 1969 Wydawnictwo Morskie, s. 78—80.

SALMONOWICZ STANISŁAW: Kries Jan Albin (1716—1785), rektor Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego. *PSB* t. XV 1970, s. 308.

SIENKOWSKI EUGENIUSZ: Kulmus Jan Adam (1689—1745), lekarz, przyrodnik, prof. Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego. *PSB* t. XVI 1971, s. 164—165.

WARDESKA ZOFIA: Konrad Bitschin z Łukowa zwany Konradem z Byczyny, pedagog chełmiński. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* R. 12 1967 nr 2, s. 253—267.

WASCHINSKI EMIL: Magister Henricus de Culmine. Ein Kulmer Domherr als erster Rektor in Kiel. *Westpr. Jahrb.* Bd. 22 1972, s. 77—82.

2. WIEK XIX

BUKOWSKI ANDRZEJ: Florian Ceynowa w gimnazjum chojnickim (1831—1841). Studium z dziejów oświaty, konspiracji i folklorystyki pomorskiej. *Roczn. Gd.* 1967, t. XXVI s. 73—157, ilustr., tab.

BUKOWSKI ANDRZEJ: Larisch Franciszek Jerzy (1797—1865), nauczyciel gimnazjum chojnickiego, kanonik chełmiński. *PSB* 1971, t. XVI, s. 513.

KONIECZNY JERZY: Stanisław Węclewski (1820—1893), pedagog w Chełmnie i Tucholi. *Rocznik Grudziądzki* 1970, t. 5—6, s. 559—562, ilustr., bibliogr.

RAFINSKI STEFAN: Portret zapomnianego (Stanisław Węclewski). *Pomerania. Biuletyn Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego* R. VII 1970, nr 1 s. 7—19, portr., bibliogr.

RAFINSKI STEFAN: Ignacy Doliwa Łyskowski (1820—1886), działacz narodowy na Pomorzu. *Pomerania. Biuletyn ZG Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego* R. VIII 1971, nr 1, s. 23—33.

SZEWS JERZY: Knast Antoni (1814—1852), pedagog, działacz narodowy, ksiądz. *PSB* 1967, t. XIII, s. 110—111.

3. WIEK XX

BUKOWSKI ANDRZEJ: Lange Juliusz (1853—1936), filolog, nauczyciel gimnazjum pomorskich. *PSB* 1971 t. XVI, s. 488—489.

DUNIN-WĄSOWICZ KRZYSZTOF: Liczmański Alf (1904—1940), działacz harcerski w Gdańsku, pedagog, więzień Stutthofu. *PSB* 1972 t. XVII, s. 302—303.

JAKUBOWSKI WOJCIECH: Jerzy Hoppen (prof. Uniw. M. Kopernika w Toruniu). Epitafium. *Rocznik Toruński* t. 5 1971, s. 163—190, ilustr.

KASPRZYK JERZY: Stanisław Tync, badacz dziejów Gimnazjum Toruńskiego. *Rocznik Toruński* R. 3 1969, s. 89—98, portr.

LIEDTKE ANTONI: Kirstein Paweł (1883—1939), pedagog, ksiądz, prof. Sem. Duch. w Pelplinie. *PSB* 1967 t. XII, s. 486.

LOOK WITOLD: Józef Słomiński (1885—1939), działacz społeczny w powiecie chojnickim. *Pomerania. Biuletyn ZG Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego* R. VIII 1971 nr 1, s. 54—56.

LUBOS JERZY: Kozanecki Florian (1889—1960), pedagog, działacz oświatowy. *PSB* 1969 t. XIV, s. 602—603.

LUBOS JERZY: Florian Kozanecki (1889—1960) [wizytator kuratorium toruńskie-gol. *Przegl. Hist. Ośw.* 1970 nr 2, s. 242—245, ilustr.

MACIEJEWSKI BOGDAN: Profesor Adam Czartkowski. *Kaszëbe* 1961 nr 22.

OLEKSINSKI JERZY: Jan Baczewski (1896—1958). *Przegl. Hist. Ośw.* 1969 nr 2, s. 157—168, ilustr.

OSMOŁSKA-PISKORSKA BOŻENA: Kujot Stanisław Leopold (1845—1914), ksiądz, historyk. *PSB* 1971 t. XVI, s. 114—115.

OSTROWSKI KAZIMIERZ: Z kaszubskiej gleby. O Janie Karnowskim. Gdańsk 1973, ss. 46 nb. 1, ilustr. — Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Oddział Miejski w Gdańsku.

PALUSZKIEWICZ MARIAN: Józef Łęgowski — geograf i popularyzator geografii (1852—1930). *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* R. 17 nr 2, s. 265—275, ilustr.

PELCZAR MARIAN: Komorowski Bronisław (1889—1940), ksiądz, działacz Polonii gdańskiej. *PSB* 1968 t. XIII, s. 409—410.

PELCZAR MARIAN: Kürbisowa Kazimiera Marianna (1892—1942), nauczycielka, działaczka społeczna i narodowa na Pomorzu i w Gdańsku. *PSB* 1971 t. XVI, s. 331—332.

- PEŁCZAR MARIAN: Kubacz Franciszek (1868—1933), lekarz, polityk, działacz Polonii Gdańska. *PSB* 1971 t. XVI, s. 1—2.
- PEŁCZAR MARIAN: Franciszek Kubacz. W: *Kalendarz gdański na rok 1972*. Gdańsk 1971. Wydawnictwo Morskie, s. 229—231.
- PEŁCZAR MARIAN: Działacz i wychowawca (o Marianie Srebrzyńskim). W: *Kalendarz gdański na rok 1975*. Gdańsk 1974. Wydawnictwo Morskie, s. 111—112.
- PISZCZ EDMUND: Ks. Paweł Antoni Czapelewski (1877—1963). *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. 1964 t. 9, s. 79—92.
- SOWIANKA ANTONINA: Wychowawca i społecznik (o prof. Michale Urbanku). *Litery R.* IX 1970 nr 12, s. 3.
- SERCZYK JERZY: Lechleka Jadwiga (1898—1965), pedagog i historyk, prof. Uniwersytetu w Toruniu. *PSB* 1971 t. XVI, s. 586—597.
- SERCZYK JERZY: Józef Mossakowski (1897—1972) [organizator Uniw. M. Kopernika w Toruniu, prac. nauk.]. *Zap. Hist.* t. XXXVII 1972 z. 2, s. 151—152.

IV. HISTORIA POSZCZEGÓLNYCH SZKÓŁ

1. SZKOŁY PODSTAWOWE I ŚREDNIE

AKADEMIA CHELMIŃSKA

- KRUKOWSKI JAN: Rokowania o założenie kolonii akademickiej Uniwersytetu Krakowskiego w Chełmnie (1752—1756). *Fragm. pracy. Roczn. Nauk.-Dydakt. WSP* Kraków 1967 z. 26. Pr. hist. nr 3, s. 149—160.
- KRUKOWSKI JAN: Uczniowie kolonii akademickiej Uniwersytetu Krakowskiego w Chełmnie w latach 1755/56—1778/79. *Roczn. Nauk.-Dydakt. WSP* Kraków 1968 z. 32. *Prace hist.* nr 4, s. 169—182, tab.
- KRUKOWSKI JAN: Nauczyciele kolonii akademickiej Uniwersytetu Krakowskiego w Chełmnie. *Roczn. Nauk.-Dydakt. WSP* Kraków 1973 z. 43. *Prace hist.* nr 6, s. 232—275.
- KURBISÓWNA BRIGIDA: Próba założenia uniwersytetu w Chełmnie w 1386 r. W: *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*. Poznań 1959, s. 151—160.
- KURBISÓWNA BRIGIDA: Źródła do dziejów Akademii Chełmińskiej (1386—1815). Wrocław 1963 Zakład Narodowy im. Ossolińskich, ss. XXII, 281, tabl. 1.
- KURBISÓWNA BRIGIDA: Z dziejów kultury i polityki w państwie krzyżackim. Losy przywileju uniwersyteckiego dla Chełmna. W: *Munera posnaniensa*. Poznań 1965, s. 9—57.
- NOWAK ZENON: Starania o założenie uniwersytetu w Chełmnie w XIV i XV wieku. *Zap. Hist.* t. XXXI 1966 z. 4, s. 7—36.
- PRĄDZYŃSKI WIKTOR: Tzw. Akademia Chełmińska 1680—1818. *Nasza Przyszłość* R. XI 1960, s. 189—203, portr.

GIMNAZJUM CHELMIŃSKIE

- CHEMIELECKI PAWEŁ: Gimnazjum Chełmińskie w okresie zaboru 1837—1920. Bydgoszcz 1970. — *Prace Wydziału Nauk Humanistycznych Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego Ser. A.* nr 8 ss. 108, ilustr., portr., tab., mapa.
- Rec. Cieslak Tadeusz: *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* R. 17 1972 nr 2, s. 354—457.
- RAFIŃSKI STEFAN: Nauczanie języka polskiego w gimnazjum chełmińskim w latach 1840—1849. *Zeszyty Naukowe UMK. Nauki hum.- społ.* 1971 z. 43. *Pedagogika*, s. 61—69.

GDAŃSKIE GIMNAZJUM AKADEMICKIE

- MOKRZECKI LECH: Kształtowanie się dyscypliny historycznej w Gdańskim Gimnazjum Akademickim. *Gd. Zesz. Hum. Pedagogika, psychologia, historia wychowania* R. XI 1969 nr 3, s. 137—169.
- MOKRZECKI LECH: Problem nauczania historii w gimnazjum gdańskim w XVI wieku. *Gd. Zesz. Hum. Pedagogika, psychologia, historia wychowania* R. XI 1967 z. 2, s. 97—124.
- MOKRZECKI LECH: Studium z dziejów nauczania historii. Rozwój dydaktyki przedmiotu w Gdańskim Gimnazjum Akademickim do schyłku XVII w. Gdańsk 1973

Ossolineum, ss. 231. — Gdańskie Towarzystwo Naukowe.

Rec: Pawlak Marian: *Roczn. Gd.* t. XXXIII 1973 z. 2, s. 152—154.

REYCHMAN JAN: Katedra języków orientalnych Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego (1584—1810). W: *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki* t. 3 1969, s. 83—121.

Rec: Mokrzejcki Lech: *Przegląd Orientalistyczny* 1971 nr 4, s. 403—405.

GIMNAZJUM ELBLĄSKIE

KUBIK KAZIMIERZ: Elbląskie gimnazjum akademickie. W: *Kalendarz gdański* na rok 1972. Gdańsk 1971 Wydawnictwo Morskie, s. 216—219.

LAMPERT ULRICH: Schlesier im Gymnasium zu Elbing 1610—1721. *Ostd. Familienkunde* Jg. 19 1971 H. 4, s. 108—111.

PAWŁAK MARIAN: Studia uniwersyteckie absolwentów gimnazjum elbląskiego w latach 1536—1772. *Zesz. Nauk. UMK*. Nauki hum.-spol. 1967 z. 24, Hist. z. 3, s. 113—114, tab.

PAWŁAK MARIAN: Z dziejów nauczania języka polskiego w gimnazjum elbląskim w XVIII w. Działalność lektora Jana Daniela Hoffmanna. *Rocznik Elbląski*, t. IV 1969, s. 123—149, ilustr.

PAWŁAK MARIAN: Nauczyciele Gimnazjum Elbląskiego w latach 1535—1772. Cz. 1. *Rocznik Elbląski* t. V 1972, s. 139—158; Cz. 2 tamże t. VI 1973, s. 127—178.

PAWŁAK MARIAN: Dzieje Gimnazjum Elbląskiego w latach 1535—1772. *Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie* nr 37, ss. 225, nrb. 3, tabl. 1, ilustr. portr., tab.

Rec: Mokrzejcki Lech: *Zap. Hist.* t. XXXIX 1974, s. 122—125.

STREHLAU HELMUT: Die Abiturienten des städtischen Gymnasiums zu Elbing 1803—1882. *Ostd. Familienkunde* Bd. 5 Jg 17 1969 H. 2, s. 165—172.

TORUŃSKIE GIMNAZJUM AKADEMICKIE

KSIĘGA PAMIĄTKOWA 400-LECIA TORUŃSKIEGO GIMNAZJUM AKADEMICKIEGO. Pod red. Zbigniewa Zdrójkowskiego t. 1 (XVI—XVIII w.). Toruń 1972, ss. 366, ilustr. portr., tabl. 1. — Komitet Obchodów 400-lecia Gimnazjum Akademickiego im. Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Treść: Gąsiorowski Eugeniusz: Dawne budynki Gimnazjum Toruńskiego, s. 41—70; Witkowski Leon: Nauka łacny i greki w Toruńskim Gimnazjum Akademickim w XVI—XVIII w., s. 71—112; Kubik Kazimierz: Nauczanie matematyki w Toruńskim Gimnazjum Akademickim w XVI—XVIII w., s. 113—138; Salmonowicz Stanisław: Imprezy szkolne w Gimnazjum Toruńskim jako element dydaktyki i wychowania w dobie baroku i oświecenia (1600—1703), s. 139—166; Salmonowicz Stanisław: Toruńskie Gimnazjum Akademickie a ziemie korony węgierskiej w XVII i XVIII w., s. 167—205; Pawlak Marian: Młodzież elbląska w Toruńskim Gimnazjum Akademickim w XVII—XVIII w., s. 207—224.

KSIĘGA PAMIĄTKOWA 400-LECIA TORUŃSKIEGO GIMNAZJUM AKADEMICKIEGO. Pod red. Zbigniewa Zdrójkowskiego t. 3 (XIX—XX w.). Toruń 1974, ss. 428, ilustr. — Komitet Obchodów 400-lecia Gimnazjum Akademickiego w Toruniu.

Treść: Podlaskowska Krystyna: Gimnazjum Toruńskie na początku XX w. (1901—1920), s. 13—30; Bojarska Maria: Profesorowie w oczach uczniów (Gimnazjum Toruńskie w latach 1920—1922), s. 37—42; Tyncowa Maria: Wspomnienia z Torunia (1920—1931), s. 43—46; Gluchowski Władysław: Moje wspomnienia z czasów pracy w Państwowym Gimnazjum im. M. Kopernika w Toruniu (1 IX 1921—28 XI 1930), s. 47—50; Mikulska Zofia: Śladami Tadeusza Mikulskiego (1909—1930), s. 51—60; Walęga Stanisław: Pod patronatem Kopernika. Mój kocyk wspomnień z lat pobytu w I Państwowym Liceum i Gimnazjum im. M. Kopernika w Toruniu (1937—1939), s. 69—110; Czachorowski Antoni: Anna Krystyna Mironowiczowa (1903—1967), s. 119—124; Salmonowicz Stanisław: Toruńskie Gimnazjum Akademickie w wleku Oświecenia (1681—1793), s. 145—154; Kubik Kazimierz: Nauki ścisłe w Toruńskim Gimnazjum Akademickim, s. 155—160; Mokrzejcki Lech: Uwagi o nauczaniu historii w Toruńskim Gimnazjum Akademickim w XVII w., s. 161—166; Nadolski Bronisław: Rola Gimnazjum Toruńskiego w dziejach kultury umysłowej na Pomorzu Gdańskim w dobie Odrodzenia, s. 197—210; Podlaskowska Krystyna: Gimnazjum Toruńskie w dobie zaboru pruskiego (1793—1920), s. 235—244; Nawrocki Zbigniew: Rekonstrukcja elewacji dawnej Ekonomii Gimnazjum Toruńskiego, s. 293—299; Zdrójkowski Zbigniew: Gimnazjum Toruńskie w dobie II Rzeczypospolitej (1920—1939) i Polski Ludowej (1945—1969), s. 307—316.

KSIEGA PAMIĄTKOWA 400-LECIA TORUŃSKIEGO GIMNAZJUM AKADEMICKIEGO. Pod red. Zbigniewa Zdrójkowskiego t. 4. Toruń 1973, ss. 450, ilustr. — Komitet Obchodu 400-lecia Gimnazjum Akademickiego im. Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Treść: Salmonowicz Stanisław: Toruńskie Gimnazjum Akademickie w latach 1661—1667. Studium z dziejów oświaty, ss. 450.

NADOLSKI BRONISŁAW: Humanizm w murach Gimnazjum Toruńskiego. *Rocznik Toruński*, R. 3 1969, s. 29—53, ilustr.

PAWLAK MARIAN: Młodzież polska w gimnazjum toruńskim w latach 1600—1817. *Zap. Hist.* t. XXXVI 1971 z. 4, s. 37—82.

PODLASZEWSKA KRYSZYNA, SALMONOWICZ STANISŁAW, ZDRÓJKOWSKI ZBIGNIEW: Krótka historia Gimnazjum Toruńskiego 1568—1968. Toruń 1968, ss. 220, nrb. 1, ilustr. — Komitet Obchodu 400-lecia Gimnazjum Akademickiego im. Mikołaja Kopernika w Toruniu.

RUDOLF PHILIPP: Vierhundert Jahre Thoerner [Toruń] Gymnasium 1568—1968. *Westpr. Jahrb.* Bd. 18 1968, s. 35—44.

SALMONOWICZ STANISŁAW: Nauczanie prawa i polityki w Toruńskim Gimnazjum Akademickim od XVI do XVIII wieku. *Czasopismo Prawno-Historyczne* t. 23 1971 z. 2, s. 53—86.

SALMONOWICZ STANISŁAW: Nauka astronomii w Toruńskim Gimnazjum Akademickim w dobie baroku i oświecenia (1660—1793). *Przepl. Hist. Ośw.* 1972 nr 4, s. 612—646, ilustr.

GIMNAZJUM POLSKIE W GDAŃSKU

KOPROWSKA MARIA: Gimnazjum Polskiej Macierzy Szkolnej w Gdańsku. W: *Kalendarz gdański na rok 1972*. Gdańsk 1971 Wydawnictwo Morskie, s. 232—235.

MAKURATH ALOJZY: Wspomnienia z Gimnazjum Polskiego w Gdańsku. *Novum* 1969 nr 10, s. 73—84.

RYNDUCH ZBIGNIEW: W 50-lecie powstania Gimnazjum Polskiego w Gdańsku. *Roczn. Gd.* t. XXXI 1971 z. 2, s. 189—208, ilustr.

POLSKIE KONSERWATORIUM MUZYCZNE

MOKRZECKI LECH: Polskie Konserwatorium Muzyczne w Gdańsku 1829—1939. *Gd. Zesz. Hum.* Seria pomorzoznawcza R. VIII 1965 nr 13, s. 121—134, ilustr.

MOKRZECKI LECH: Polskie Konserwatorium. W: *Kalendarz gdański na rok 1970*. Gdańsk 1969 Wydawnictwo Morskie, s. 101—104.

GIMNAZJUM POLSKIE W KWIDZYNIE

GĘBIK WŁADYSŁAW: Burzom dziejów nie dali się zgnieść. Gdynia 1967 Wydawnictwo Morskie, ss. 342, ilustr., tabl. 15.

GĘBIK WŁADYSŁAW: Chłopcy z Rzeczypospolitej kwidzyńskiej. *Pojezierze Olsztyńskie* 1968, ss. 69, nrb. 3, ilustr.

GĘBIK WŁADYSŁAW: Prawo i pięść. Wstępem opatrzył Tadeusz Papier [Łódź 1971] Wydawnictwo Łódzkie, ss. 235, nrb. 3, ilustr.

GĘBIK WŁADYSŁAW: Z diabłem na ty (w obozach Tapiau, Hohenbruch, Stutthof, Sachsenhausen i Gusen). Gdańsk 1972 Wydawnictwo Morskie, ss. 332, ilustr.

Losy nauczycieli i uczniów Polskiego Gimnazjum w Kwidzynie.

POTOCKI STANISŁAW: Gimnazjum kwidzyńskie. W: *Kalendarz gdański na rok 1974*. Gdańsk 1973 Wydawnictwo Morskie, s. 192—194.

TRZYDZIEŚCI PIĘĆ LAT GIMNAZJUM POLSKIEGO i Liceum Ogólnokształcącego im. Stefana Żeromskiego w Kwidzynie 1937—1972. Przewodn. kom. red. Stanisław Bortnowski. Warszawa 1972 Wydawnictwo Katalogów i Cenników, ss. 91, ilustr., potr., tab., bibliogr.

INNE SZKOŁY ŚREDNIE

(Brodnica)

BILSKI STEFAN: Zarys historii Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego w Brodnicy 1873—1973. Brodnica 1973, ss. 150, nrb. 1, ilustr. — Towarzystwo Miłośników Ziemi Michałowskiej

(Chojnice)

LOOK WITOLD: Z chlubnych kart gimnazjum chojnickiego. *Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego* R. III 1960 nr 4, s. 22—26; nr 6, s. 29—32.

(Elbląg)

DEPPNER HELENE: Die Kaiserin Auguste Viktoria Schule zu Elbing — Westpreussen im Bilde der Erinnerung [1972], Privatdruck Rotaprint, ss. 120, tabl. 32.

(Gdańsk)

MOKRZECKI LECH: Dwadzieścia lat Szkoły Muzycznej im. Feliksa Nowowiejskiego w Gdańsku. *Litery* R. IX 1970 nr 11, s. 28—30.

(Grudziądz)

DEUTSCHES LEHRERSEMINAR GRAUDENZ [Grudziądz] 1920—1929. Chronik einer auslandsdeutschen Lehrerbildungsstätte. Hrsg. V. Heinz Hawranke, Ernst Widmaier. Ludwigsburg: Selbstverl. d. Graudenz Vistula-Gemeinschaft 1969, ss. 144, ilustr.

MILAN MICHAŁ, TARCZYŃSKI ALEKSANDER: Działalność oświatowo-kulturalna Liceum Pedagogicznego w Grudziądzu w okresie 150-lecia 1816—1865. *Przegl. Hist. Ośw.* 1969 nr 2, s. 233—240, tab.

MILAN MICHAŁ, SKOLIMOWSKI KAZIMIERZ, TARCZYŃSKI ALEKSANDER: 25 lat w Polsce Ludowej. Liceum Pedagogiczne w Grudziądzu. Warszawa 1969 Wydawn. Katalogów i Cenników, ss. 180, tabl. 1, bibliog.

(Kartuzy)

RICHERT EDMUND: Szkoła Wydziałowa w Kartuzach (1920—1924). *Pomerania, Biuletyn Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego*. R. VIII 1971 nr 2, s. 44—48.

(Kwidzyn)

JEDNODNIOWKA z okazji dwudziestolecia Technikum Przemysłu Wikliniarsko-Trzciniańskiego w Kwidzynie 1947—1967. Przewodn. komit. red. Halina Bortnowska. Kwidzyn 1967, ss. 34, ilustr.

(Lubawa)

PAMIĘTNIK ZJAZDU ABSOLWENTÓW Seminarium Nauczycielskiego w Lubawie 1920—1934—1964. [Lubawa] 1964, ss. 53, nrb. 3, ilustr.

(Pelplin)

MANTHEY FRANCISZEK: Sto lat Seminarium Duchownego w Pelplinie. Pelplin 1948, ss. 148. — Kuria Biskupia Chełmińska.

Odbitka z *Orędownika Diecezji Chełmińskiej* 1948 nr 1—4.

MĘCLEWSKI ALOJZY: Pelplińska jesień. Gdańsk 1971 Wydawnictwo Morskie, ss. 154, nrb. 2, ilustr.

Zawiera materiały o Collegium Marianum i Seminarium Duchownym w Pelplinie.

(Starogard)

JEDNODNIOWKA Zjazdu Jubileuszowego Absolwentów Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego w Starogardzie Gd. z okazji 80-lecia tej uczelni (1880—1960). Wydawnictwo Okolicznościowe Komitetu Organizacyjnego Zjazdu Absolwentów Gimnazjum i Liceum. Starogard Gd. 1960, ss. 75.

(Toruń)

BUDOWLANKA 1922—1972. Zarys historii i dzień dzisiejszy Toruńskiego Technikum Budowlanego im. Komisji Edukacji Narodowej. Toruń 1972, ss. 149, ilustr. — Komitet Organizacyjny Obchodów 50-lecia Technikum Budowlanego.

SALMONOWICZ STANISŁAW: Szkoła pojezuicka Komisji Edukacji Narodowej w Toruniu (1773—1787). *Zap. Hist.* t. XL 1975 z. 3, s. 31—44.

(Wejherowo)

KIEDROWSKI JERZY: Z dziejów gimnazjum wejherowskiego (w 110 rocznicę powstania). *Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego*. R. IV 1967 nr 4, s. 26—29.

TRADYCJE I WSPÓLCZESNOŚĆ. Materiały Informacyjne o najstarszych szkołach średnich w Polsce mających w swej historii 100 i więcej lat istnienia. Warszawa 1973, ss. 53. — Ministerstwo Oświaty i Wychowania.

Mała poligrafia, do użytku wewnętrznego.

2. SZKOŁY WYŻSZE

AKADEMIA MEDYCZNA W GDAŃSKU

NABRZYCKI MICHAŁ: XX-lecie Wydziału Farmaceutycznego w Akademii Medycznej w Gdańsku. *Farmacja Polska* t. 24 1968 nr 3 s. 155—161 Ilustr.

SULMA TADEUSZ: Rozwój i działalność Wydziału Farmaceutycznego AM w Gdańsku w okresie XX-lecia. *Farmacja Polska* t. 24 1968 nr 3, s. 162—174.

SIENKOWSKI EUGENIUSZ: Zarys dziejów Akademii Medycznej w Gdańsku (1945—1970). *Ann. Acad. Med. Gedan.* 1971, t. 1, s. 31—133, ilustr., portr.

WATERMANN R.: Medizinische Akademie in Danzig. *Jahrb. d. Albertus Univ. Königsb. Pr. Bd.* 21 1971, s. 36—69.

POLITECHNIKA GDAŃSKA

CIESLA MICHAŁ: Działalność naukowa i rola polityczna katedr filologicznych politechniki gdańskiej w latach 1925—1944. Gdańsk 1969 Wydawnictwo Morskie, ss. 169, nrb. 3.

POLITECHNIKA GDAŃSKA 1945—1970. Księga pamiątkowa. Gdańsk 1970 Wyd. Uczelniane Polit. Gd., ss. 259, tabl. 18, ilustr., portr., tab.

WYŻSZA SZKOŁA EKONOMICZNA W SOPOCIE

LACMAŃSKI JOZEF: Zarys historii Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Sopocie (1945—1965). *Zeszyty Naukowe WSE Sopot. Ser. B* 1968, nr 38, s. 83—145, tab.

WYŻSZA SZKOŁA MUZYCZNA

PAŃSTWOWA WYŻSZA SZKOŁA MUZYCZNA W GDAŃSKU. Zarys działalności w okresie 25 lat istnienia 1947—1972. (Oprac. Janusz Krassowski). Gdańsk 1972, ss. 48.

Druk powielany.

WYŻSZA SZKOŁA MARYNARKI WOJENNEJ

BIAŁEK WŁADYSŁAW: Powstanie i działalność Wyższej Szkoły Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte [w Gdyni]. *Wojskowy Przegląd Historyczny*. R. 16 1971 nr 3, s. 3—54, ilustr.

UNIwersytet GDAŃSKI

NOWAKOWSKI STEFAN: Uniwersytet Gdański. *Kultura i Społeczeństwo* t. 15 1971 nr 1, s. 51—61.

UNIwersytet IM. MIKOŁAJA KOPERNIKA W TORUNIU

RYSZEWSKI BOHDAN: Specjalizacja archiwistyczna na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu i jej absolwenci w latach 1951—1967. *Zeszyty Naukowe UMK. Nauki humanistyczno-społeczne* z. 35. *Hist.* 1969 z. 5, s. 121—140.

TOMCZAK ANDRZEJ: Katedra Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii UMK w Toruniu w latach 1951—1971. *Acta Univ. Nic. Cop. Hist.* 1973 z. 8, s. 7—21.

V. Z ŻYCIA I DZIAŁALNOŚCI MŁODZIEŻY

ALEKSANDROWICZ WALENTY, SAWICKI KAZIMIERZ: Związek Młodzieży Wlejskiej na Ziemi Gdańskiej w latach 1957—1972. Gdańsk 1973, ss. 196, nrb. 1. — Związek Młodzieży Wlejskiej. Zarząd Wojewódzki.
Okładka i strona tytułowa drukowana, tekst powielany do użytku wewnętrznego.

BIADALSKA ALICJA, STENKA ZYGMUNT: Rok pierwszy harcerstwa kartuskiego. *Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego* R. IV 1967 nr 5, s. 27—33.

[DWUDZIESTA] XX ROCZNICA MŁODZIEŻOWEGO DOMU KULTURY im. Janika Krasickiego w Gdyni. Napisał i oprac. mgr Jerzy Szulczewski. Gdynia 1971, ss. 54, nrb. 1, ilustr. — Młodzieżowy Dom Kultury im. Janika Krasickiego.

JUBILEUSZ XXV-LECIA CHORU Akademii Medycznej im. T. Tylewskiego pod honorowym protektoratem wicepremiera Wincentego Kraśki [Gdańsk] 1972, ss. 46, ilustr. — Zrzeszenie Studentów Polskich. Chór Akademii Medycznej w Gdańsku im. T. Tylewskiego.

KANIA ALEKSANDER: Pomorzanie na studiach we Wrocławiu w XIX wieku. *Przegl. Hist. Ośw.* 1968 nr 2, s. 208—221, tab.

- KUSZTEŁAK GABRIEL: Polacy na studiach lekarskich w Berlinie (1810—1918). *Archiwum Historii Medycyny* 1972, t. 35, s. 1—153, ilustr.
Zawiera m.in. życiorysy lekarzy pochodzących z Pomorza.
- KUBIK KAZIMIERZ: Harcerstwo gdańskie w okresie okupacji. W: *Kalendarz gdański na rok 1971*. Gdańsk 1971, s. 265—268.
- KUBIK KAZIMIERZ: Harcerstwo polskie w Wolnym Mieście Gdańsku. *Roczn. Gd.* t. XXXII 1972 z. 1, s. 85—117.
- MILEWSKI EDGAR: Opowieści gdańskich uliczek. Gdańsk 1972 Wydawnictwo Morskie, ss. 254, nrb. 2, ilustr.
Harcerstwo gdańskie w okresie międzywojennym i w czasie wojny, s. 164—167.
- NOWAK ZENON: Przyczynki do wyjazdów toruńczyków na studia do Francji w połowie XVI w. *Zap. Hist.*, t. XXXVII 1972 z. 2, s. 83—94.
- SZELISKI JAN: Studenci wyższych uczelni — stypendyści Pomorskiego Towarzystwa Pomocy Naukowej w latach 1848—1918. *Zap. Hist.* t. XL 1975 z. 3, s. 113—126.
- SZEWS JERZY: Nestor filomatów pomorskich (Aleksander Karczyński). *Litery.* R. VIII 1969 nr 11, s. 38—39, ilustr.
- SZEWS JERZY: Filomaci pomorscy. W: *Kalendarz gdański na rok 1974*. Gdańsk 1973 Wydawnictwo Morskie, s. 188—189.
- SZEWS JERZY: Filomaci pomorscy. Księga pamiątkowa Sesji Naukowej oraz Zjazdu Filomatów w Wejherowie w dniu 20 maja 1972 roku. Gdańsk 1975, ss. 132, ilustr., tab. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Zarząd Główny.
- ŚLASKI KAZIMIERZ: Przyczynki do toruńskiego procesu Towarzystwa Filomatów z r. 1901. *Rocznik Grudziądzki* 1970 t. 5—6, s. 309—334.
- ŚLASKI KAZIMIERZ: Toruński proces Filomatów w r. 1901. W: *Księga pamiątkowa 400-lecia Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego*. Toruń 1974 t. 3 (XIX—XX w.), s. 273—281.

VI DZIAŁALNOŚĆ KULTURALNO-OŚWIATOWA

1. TOWARZYSTWA KULTURALNO-OŚWIATOWE

- FRĄCKOWIAK WIKTOR: Krzewienie oświaty elementarnej przez towarzystwa polskie w regionie kaszubsko-pomorskim na początku XX wieku. *Pomerania. Biuletyn Zarządu Głównego Kaszubsko-Pomorskiego*. R. IX 1972 nr 3, s. 1—32.
- KONIECZNY JERZY: Rola ruchu kulturalnego w walce z germanizacją w XIX w. na terenie Pomorza Gdańskiego i jego południowego pogranicza. *Rocznik Kulturalny Kujaw i Pomorza* 1966, t. 3, s. 179—196.
- KOPROWSKA MARIA: Polskie organizacje kobiece w Wolnym Mieście Gdańsku. W: 50-lecie gdańskich organizacji polonijnych. Gdańsk 1973, s. 72—76. — Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu. Instytut Bałtycki.
- KROCZAKOWA SABINA: Towarzystwo Ogniwo w Gdańsku w świetle nowych źródeł. *Roczn. Gd.* 1968, t. XXVII, s. 69—98, ilustr.
- POLAK HENRYK: Działalność oświatowo-wychowawcza Związku Polaków w Wolnym Mieście Gdańsku (1933—1937). *Przepl. Hist. Ośw.* 1968 nr 2, s. 154—165.
- TZEBIATOWSKI KLEMENS: Polski ruch narodowy w powiecie puckim w latach 1895—1905. *Litery.* R. VII 1968 nr 12.
- TRZEBIATOWSKI KLEMENS: Z działalności narodowej Polaków powiatu wejherowskiego na przełomie XIX i XX w. *Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego* R. V 1968 nr 4, s. 25—31.
- TRZEBIATOWSKI KLEMENS: Polska działalność oświatowa w powiecie bytowskim w latach 1918—1932. *Rocznik Koszaliński* 1967 nr 3, s. 145—166, tab.
- TRZEBIATOWSKI KLEMENS: Działalność oświatowo-kulturalna polskich instytucji i organizacji na Powiślu w latach 1933—1939 i ich rola w walce z hitleryzmem. *Roczn. Gd.* t. XXVI 1967, s. 159—204, ilustr., portr., tab.
- TRZEBIATOWSKI KLEMENS: Z zagadnień polskiej pracy oświatowo-wychowawczej w powiecie kościerskim i kartuskim w latach 1894—1905. *Gd. Zesz. Hum. Pedagogika, psychologia, historia wychowania* R. XI 1969 nr 3, s. 171—196.

2. TEATR AMATORSKI I ZESPOŁY SPIEWACZE

- BARAN MIECZYŚLAW: Zjednoczony ruch śpiewaczy na Kaszubach [Wejherowo 1969], ss. 94, nrb. 1, ilustr. — Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Kaszubski Okręg Śpiewaczy w Wejherowie, Gdańskie Towarzystwo Przyjaciół Sztuki.

- BARAN MIECZYSLAW: Harmonia Wejherowo, Zarys działalności w latach 1920—1970 [Wejherowo 1970]. ss. 55, nrb. 1, ilustr. — Muzeum Plamiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Związek Zawodowy Pracowników Handlu i Spółdzielczości, Zarząd Okręgu w Gdańsku.
- BRUSKI JOZEF: Dorobek pomorskiego śpiewactwa (lata 1945—1971). *Zycie Spiewacze* R. 23 1972, s. 15—20, ilustr.
- CIESIELSKI ZENON: Teatr polski w Wolnym Mieście Gdańsku 1920—1939. Gdańsk 1969 Wydawnictwo Morskie, ss. 327, nrb. 1, ilustr.
- HAMADA GRZEGORZ: Polski ruch śpiewaczy na Pomorzu Gdańskim. *Zycie Spiewacze* R. 19 1966 nr 3—5, 7/8—9, 11—12; R. 20 1967 nr 1.
- HAMADA GRZEGORZ: 50 lat działalności chóru męskiego „Moniuszko” w Gdańsku. Dzieje chóru 1919—1969. Gdańsk 1969, ss. 57, ilustr. — Chór Męski „Moniuszko” przy Radzie Zakł. DOKP Gdańsk, Zw. Zawod. Prac. Kolej. PRL.
- HAMADA GRZEGORZ: Polski ruch śpiewaczy na Pomorzu Gdańskim. W: W kręgu kultury, muzyki i baletu. Szkice i materiały z dziejów życia muzycznego na Wybrzeżu Gdańskim i pracy kulturalno-oświatowej. Pod red. Lecha Mokrzeckiego. Gdańsk 1971, ss. 135—143, ilustr. — Gdańskie Towarzystwo Przyjaciół Sztuki.
- MOKRZECKI LECH: Z problematyki wychowania muzycznego w Wolnym Mieście Gdańsku. *Przepl. Hist. Ośw.* 1968 nr 2, s. 22—232.
- MOKRZECKI LECH: Tradycje muzyczne Gdańska z okresu Wolnego Miasta (1920—1939). W: W kręgu kultury, muzyki i baletu. Szkice i materiały z dziejów życia muzycznego na Wybrzeżu Gdańskim i pracy kulturalno-oświatowej. Pod red. Lecha Mokrzeckiego. Gdańsk 1971, s. 5—25. — Gdańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki.
- ORSKA KRYSZYNA: Ludowy teatr kaszubski — geneza i droga rozwoju. *Pomorania. Biuletyn Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego* R. VII 1970 nr 5/6, s. 9—26.
- PAMIĘTNIK JUBILEUSZOWY pracy społecznej i artystycznej chóru mieszanego „Harmonia”. Nowe Miasto Lubawskie 1898—1958. Warszawa 1958, ss. 27, ilustr. — Zjednoczenie Polskich Zespołów Śpiewaczych i Instrumentalnych. Druk małą poligrafia, nakład 600 egz.
- PRENTKI FRANCISZEK: Chóry pomorskie Związku Śpiewaczego. *Zycie Spiewacze* R. 23 1972 nr 5, s. 27—30, ilustr.
- RYMARZ EDWIN: Działalność polskich towarzystw śpiewaczych i orkiestralnych w W. M. Gdańsku w latach 1919—1939. *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Gdańsku* t. 11 1972, s. 81—107, ilustr.
- [SZESZCZDZIESIĄT] 60 LAT DZIAŁALNOŚCI SPOŁECZNO-ARTYSTYCZNEJ Pomorskiego Związku Śpiewaczego 1912—1972. Grudziądz 1972, ss. 23, ilustr.
- WITKOWSKI LEON: Walka z pleśnią polską pod zaborem niemieckim. *Zycie Spiewacze* R. 20 1967 nr 2, s. 6—9; nr 3, s. 8—11; nr 9, s. 8—11.
- WITKOWSKI LEON: Dzieje polskiego amatorskiego ruchu śpiewaczego w Grudziądzu. *Rocznik Grudziądzki* 1970, t. 5—6, s. 281—308, ilustr.
- WITKOWSKI LEON: Historia Okręgu Toruńskiego (I) Pomorskiego Związku Śpiewaczego. *Rocznik Toruński* 1971, t. 6, s. 187—205, ilustr.
- WITKOWSKI LEON: Członkowie założyciele Pomorskiego Związku Śpiewaczego (Alfons Hoffmann, Marcell Kudlec, Ludwik Makowski, Zygmunt Moczyński). *Zycie Spiewacze* R. 23 1972 nr 5, s. 32—34, ilustr.
- ZASŁUŻENI DZIAŁACZE Pomorskiego Związku Śpiewaczego. *Zycie Spiewacze* R. 23 1972 nr 5, s. 34—43, portr.
21 zyciorysów.

3. CZYTELNICTWO I PRASA

- FRĄCKOWIAK WIKTOR: „Gazeta Toruńska” jako źródło do badań dziejów kultury fizycznej na Pomorzu w latach 1867—1921. *Roczniki Naukowe Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego w Gdańsku* 1974 t. 4, s. 341—354.
- FRĄCKOWIAK WIKTOR, POPEŁAWSKA MIROSLAWA: Chelmiński tygodnik dla dzieci i młodzieży Józefa Chociszewskiego w aspekcie potrzeb dydaktyczno-wychowawczych na Pomorzu. *Roczniki Naukowe Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego w Gdańsku* 1973, t. 3, s. 329—349.
- „GAZETA GDAŃSKA”: 75 rocznica powstania. Gdańsk 1968, ss. 93, ilustr. — Oddział Morski Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich. Wojewódzki Zarząd TRZZ w Gdańsku.
- JAKOBCZYK WITOLD: Rola bibliotek ludowych w byłym zaborze pruskim. *Rocznik Biblioteki Narodowej* 1965, t. I s. 294—319.

KAMIŃSKA EWA: Problematyka oświatowo-wychowawcza pierwszej „Gazety Toruńskiej” (1867—1921). *Prasa Polska* R. 21 1967 nr 8, s. 23—25.

KROCZAKOWA SABINA: Polskie czytelnice ludowe na Pomorzu Gdańskim w czasie zaboru pruskiego 1849—1920. — Praca doktorska, maszynopis Biblioteki Gd. Ms 5061.

KROCZAKOWA SABINA: Polskie czytelnice ludowe na Pomorzu Gdańskim w czasie zaboru pruskiego 1849—1920. *Spraw. Tow. Nauk. Wrocl.*, t. 22 1967, s. 23—26.

KSIĄŻKA POLSKA w dawnym Gdańsku. *Woj. i Miejs. Bibl. Publ. w Gdańsku*. Gdańsk 1974, ss. 102, 2 nlb., ilustr. portr. — Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Oddział Trójmiasto.

Treść: Nowak Zbigniew: Miejsce plamiennictwa polskiego w kulturze Gdańska do 1703, s. 5—42; Majkowska Damroka: Książki i czasopisma polskie w Gdańsku w okresie zaboru pruskiego, s. 43—73; Pełczar Marian: Książka polska obrońcą polskości w Wolnym Mieście Gdańsku, s. 75—103.

POPLAWSKA MIROŚLAWA, FRACKOWIAK WIKTOR: Wydawnictwa dla dzieci na Pomorzu przed 100 laty. *Pomorze* 1970 nr 16, s. 2.

POPLAWSKA MIROŚLAWA, FRACKOWIAK WIKTOR: Działalność Józefa Chocińskiego w dziedzinie czasopiśmiennictwa dla dzieci i młodzieży na Pomorzu. *Roczniki Naukowe Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego w Gdańsku* 1972, t. 1, s. 169—188.

TUJAKOWSKI ALOJZY: Z przeszłości upowszechniania czytelnictwa w Toruniu. *Rocznik Toruński* 1971, t. 6, s. 89—109, ilustr.

WRÓBLEWSKI JAN: Biblioteki polskie na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1881—1939. *Pojezierze, Olsztyn* 1968, ss. 201, nlb. 2, ilustr.

WRÓBLEWSKI JAN: Księgozbiór biblioteki Towarzystwa Czytelni Ludowych w Śliwicach Wielkich (pow. tucholski) z 1888 r. *Zap. Hist.*, t. XXXIV, 1969, z. 4, s. 99—113.

WRÓBLEWSKI JAN: Rewizje polskich bibliotek ludowych na Pomorzu Gdańskim w XIX wieku. *Bibliotekarz* R. 38 1971 nr 1, s. 12—20.

WRÓBLEWSKI JAN: Z zagadnień literatury dla ludu w zaborze pruskim. *Bibliotekarz* R. 38 1971 nr 6, s. 170—177.

WRÓBLEWSKI JAN: Polskie biblioteki ludowe w zaborze pruskim i na terenie Rzeszy Niemieckiej w latach 1843—1939. *Olsztyn* 1975, ss. 396, ilustr. — Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.

SPROSTOWANIE

W „Przeglądzie Historyczno-Oświatowym” nr 3/1976 w artykule Jerzego Turonka, pt. *Okupacyjna polityka szkolna w Okręgu Białostockim*, wydrukowano błędnie:

strona	wiersz	jest	winno być
313	14 od góry	Lewkowo	Lewki
313	6 od dołu	Lewkowo	Lewki
326	18 „	Korsorukowo	Kosorukowa
326	16 „	Fieduruk 1; 36	Fiedoruk 1; 30
328	12 od góry	Stasielnik	Starosielnik
329	8 „	5 XII 1946	5 XII 1964
330	13 od dołu	Theodor Haiduczenin	•

PRZEGLĄD HISTORYCZNO-OŚWIATOWY

Spis treści rok XIX nr 1(71)1976 — 4(74)1976

I. ARTYKUŁY I ROZPRAWY

- MARIAN BALCEREK: *Zarys koncepcji pedagogicznych Towarzystwa Przyjaciół Dzieci i ich rozwój w Polsce Ludowej* — nr 1, s. 7
- JOZEF GRZYWNA: *ZNP w województwie kieleckim wobec reformy jędrzejewiczowskiej w drugiej połowie lat trzydziestych* — nr 3, s. 333
- ZBIGNIEW KLAMAN, MARIAN WILIŃSKI: *Rola szkolnictwa w społeczno-gospodarczym rozwoju województwa gdańskiego w okresie XXX-lecia PRL* — nr 4, s. 517
- KAZIMIERZ KUBIK: *Kształcenie zawodowe na Pomorzu Gdańskim w okresie za-
borów* — nr 4, s. 471
- [Siedemdziesięciolecie] *70-lecie Związku Nauczycielstwa Polskiego, Materiały z Sesji
w Łowiczu: Otwarcie Sesji* — RYSZARD WROCZYŃSKI; Referat — STANI-
SŁAW MICHAŁSKI; Komunikaty; Głosy w dyskusji; Próba podsumowania —
RYSZARD WROCZYŃSKI — nr 2, s. 157
- ALICJA SKŁAD: *Poglądy Izby Mszceńskiej na rodzącą się w latach 1914—1918
koncepcję polskiego systemu szkolnego* — nr 3, s. 352
- KLEMENS TRZEBIATOWSKI: *Szkolnictwo zawodowe na Pomorzu Gdańskim w la-
tach 1920—1939* — nr 4, s. 500
- JERZY TURONEK: *Okupacyjna polityka szkolna w Okręgu Białostockim (1941—
1944)* — nr 3, s. 307

II. SYLWETKI

- Michał Kajka (1858—1940). — Oprac. JERZY OLEKSIŃSKI — nr 2, s. 270
- Adolf Molak (1914—1975). — Oprac. STEFAN WOŁOŻYŃ — nr 1, s. 31
- Józef Niemiec (1891—1974). — Oprac. ALOJZY DROZD — nr 1, s. 39
- Kazimierz Sylwester Szelągowski (1885—1976). — Oprac. TOMASZ SZCZECHE-
RA — nr 3, s. 379

III. MATERIAŁY

- ALOJZY DROZD: *Z dziejów Polskiego Gimnazjum w Czeskim Cieszynie* — nr 1,
s. 43
- ZYGMUNT FILIPOWICZ: *Szkolnictwo sejneńskie do I wojny światowej* — nr 2,
s. 258
- DANUTA GŁUSZAK: *Kształcenie i dokształcanie nauczycieli szkół powszechnych
w Toruniu w latach 1918—1939* — nr 3, s. 398
- STANISŁAW JANUCKI: *Szkolnictwo polskie w powiecie bielskopodlaskim w latach
1918—1939* — nr 3, s. 391
- FRANCISZEK JANUSZEK: *Niektóre problemy tajnego nauczania na Białostoc-
czyźnie w latach okupacji hitlerowskiej* — nr 1, s. 85
- NARCYZ KOZŁOWSKI: *Tajna oświata wśród Polaków na przymusowych robo-
tach w latach II wojny światowej* — nr 2, s. 219

- NARCYZ KOZŁOWSKI: *Sylwetki nauczycieli i działaczy oświatowych Ziemi Gdańskiej, poległych, zamordowanych przez hitlerowców i zaginionych w latach II wojny światowej* — nr 4, s. 533
- BOLESŁAW PLESCIARSKI: *Kształcenie nauczycieli szkół elementarnych w początkach Księstwa Warszawskiego* — nr 2, s. 247
- WINCENTY STOCZKOWSKI: *Tajne nauczanie w Grodnie. (Na marginesie artykułu Marii Kolendo: „Tajne nauczanie w byłych powiatach wołkowyskim i grodzieńskim w latach okupacji hitlerowskiej 1941—1944”, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 1974, nr 3)* — nr 3, s. 431
- MALGORZATA WILLAUME: *„Głos Zamojszczyzny” — regionalne czasopismo oświatowe w Lublinie* — nr 1, s. 51
- STEFAN WOŁOŻYŃ: *Rozprawa Edwarda Czarneckiego o nauczycielu, przedstawiona w 1808 roku Towarzystwu Warszawskiemu Przyjaciół Nauk. (Przyczynek do dziejów naukowego ruchu pedagogicznego w początku XIX wieku)* — nr 2, s. 229
- ANIELA ZAWADZKA: *Tajne nauczanie w czasie okupacji hitlerowskiej 1939—1944 w szkołach średnich ogólnokształcących* — nr 3, s. 415

IV. KRONIKA*

- Z cyklu „Szkoły Jubilatki” — *Zarys historii Technikum Włókienniczego w Bielsku Białej.* — Oprac. WŁADYSŁAW KLIMKOWICZ — nr 1, s. 89
- Konkurs historyczny ZNP w roku 1975* — Oprac. WERONIKA BUDZIŁO — nr 1, s. 103
- Z cyklu „Szkoły Jubilatki” — *Licium Ogólnokształcące im. Powstańców Wielkopolskich w Wągrowcu.* — Oprac. ADOLF MARKIEWICZ — nr 2, s. 273
- Colloquium polsko-czechosłowackie w Warszawie (11—12 XII 1975)* — *Komeński a współczesność.* — Oprac. MARIANNA KRUPA — nr 2, s. 282
- Konferencja Naukowa w Poznaniu poświęcona setnej rocznicy śmierci Karola Libelta (14—15 XI 1975).* — Oprac. KRZYSZTOF KABZIŃSKI — nr 2, s. 284
- Kronika ZNP. Lipiec—grudzień 1975.* — Oprac. STANISŁAW BRZOZOWSKI — nr 2, s. 286
- Z cyklu „Szkoły Jubilatki” — *Licium Ogólnokształcące im. Kazimierza Jagiellończyka w Sieradzu.* — Oprac. JERZY PASZKOWSKI — nr 3, s. 435
- Kronika ZNP. Styczeń—czerwiec 1976.* — Oprac. STANISŁAW BRZOZOWSKI — nr 4, s. 569

V. RECENZJE

- Czesław Ciesielski: *Szkolnictwo Marymarki Wojennej w latach II Rzeczypospolitej.* Warszawa 1974 MON. ss. 272, tab., ilustr. — Rec. KAZIMIERZ KUBIK — nr 4, s. 580
- Filomaci pomorscy. Książka pamiątkowa sesji naukowej i Zjazdu Filomatów w Wejherowie w dniu 20 V 1972 roku.* Oprac. Jerzy Szews. Gdańsk 1974, ss. 135, ilustr. Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. — Rec. TERESA NARLOCH — nr 2, s. 297
- Józef Grzywna: *Problemy klerjalizacji szkolnictwa powszechnego na Kielecczyźnie 1919—1939 w opinii publicznej.* Kielce 1974, ss. 201. Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej i Kuratorium Okr. Szkol. w Kielcach. — Rec. KRZYSZTOF JABLONSKI — nr 1, s. 111
- Józef Jakubowski: *Polityka oświatowa Polskiej Partii Robotniczej 1944—1948.*

* W działach IV i VII Spisu treści zastosowano układ chronologiczny.

- Warszawa 1975 Książka i Wiedza, ss. 307. — Rec. KAJETAN HĄDZELEK — nr 3, s. 459
- Jan Amos Komeński: *Pampaedia*. Wstęp i oprac. Bogdan Suchodolski. Przekład Krystyna Remerowa. Wrocław 1975 Zakład Narod. im. Ossolińskich, ss. LXV, 297, 2 nrb. PWN. — Rec. TADEUSZ NOWACKI — nr 3, s. 453
- Kazimierz Kornilowicz: *Pomoc społeczno-kulturalna dla młodzieży pracującej i dorosłych. Wybór pism*. Wstęp i oprac. Olga Czerniawska. Wrocław 1974 Ossolineum, ss. XXX, 157. — Rec. TADEUSZ PILCH — nr 3, s. 457
- Kazimierz Kubik: *Historia szkolnictwa morskiego w Polsce*. Gdynia 1973, Wyd. Morskie, ss. 307, ilustr. — Rec. WŁADYSŁAW A. DRAPELLA — nr 4, s. 573
- Lehrer im Antifaschistischen Widerstandskampf der Volker*. Studien und Materialien. Oprac. G. Hohendorf i in. Berlin 1974, ss. 339. — Rec. HENRYK LASKIEWICZ — nr 3, s. 462
- Józef Mateja: *Učitelja v protifašističkom odboji*. Bratislava 1974 Slovenske Pedagogičke Nakladatelstvo, ss. 372, ilustr. — Rec. RYSZARD WROCYŃSKI — nr 2, s. 298
- Stefania Mazurek: *Z dziejów tajnej oświaty polskiej na Śląsku Opolskim w latach II wojny światowej*. Opole 1973, ss. 136. Instytut Śląski. — Rec. KAZIMIERZ POPIOLEK — nr 1, s. 105
- Nowożytna myśl naukowa w szkołach i księgozbiorach polskiego Oświecenia*. Pod red. Ireny Stasiewicz-Jasiukowej. Wrocław 1976 Zakład Narod. im. Ossolińskich, ss. 235. PAN. — Rec. WŁODZIMIERZ KACZOROWSKI — nr 4, s. 578
- Pisma i problemy pedagogiczne doby Komisji Edukacji Narodowej*. Wstęp i oprac. Kamilla Mrozowska. Wrocław 1973 Zakład Narod. im. Ossolińskich, ss. LXXIX, 373. PAN. — Rec. TADEUSZ MIZIA — nr 2, s. 293
- „Roczniki Biblioteczne”. Red. Antoni Knot. Wrocław 1974, zesz. 1—2, ss. 1931. Rada Główna Szkół Wyższych. Komisja do Spraw Bibliotek i Informacji Naukowej. — Rec. WIESŁAW THEISS — nr 2, s. 296
- Jerzy Szcwars: *Język polski w szkolnictwie średnim Pomorza Gdańskiego w latach 1815—1920*. Gdańsk 1975, ss. 245. — Rec. TERESA NARLOCH — nr 1, s. 109
- Marian Walczak: *Nauczyciele wielkopolscy w latach wojny i okupacji 1939—1945*. Poznań 1974, ss. 204. Instytut Zachodni. — Rec. JOZEF KRASUSKI — nr 1, s. 106

VI. BIBLIOGRAFIA

- JANINA MARCINIAK: *Prace z zakresu historii wychowania, szkolnictwa i myśli pedagogicznej w Polsce, opublikowane w 1974 roku* — nr 1, s. 113
- HENRYK POLAK, JERZY SZEWS: *Bibliografia historii oświaty i wychowania na Pomorzu Gdańskim w latach 1968—1975 oraz uzupełnienia za lata 1945—1967* — nr 4, s. 585

VII. ILUSTRACJE

- Adolf Molak (1914—1975) — nr 1, s. 31
- Józef Niemiec (1891—1974) — nr 1, s. 39
- Polskie Gimnazjum Realne Macierzy Szkolnej w Orłowej, założone w roku 1909 — nr 1, s. 45
- [Fotokopia strony tytułowej czasopisma oświatowo-społecznego pt. „Głos Zamoj-szczyzny”, z września 1929 r., nr 7] — nr 1, s. 53
- Mapka ilustrująca punkty tajnego nauczania w byłym pow. biaostockim w okresie okupacji hitlerowskiej — nr 1, s. 75

- Gmach Technikum Włókienniczego w Bielsku Białej, wybudowany w roku 1913 --
nr 1, s. 90
- Budynek szkoły w Pilaszkuwie koło Lowicza, w którym odbył się historyczny Zjazd
Nauczycieli Ludowych w dn. 1 X 1905 roku. Fot. Cz. Górski — nr 2, s. 175
- Michał Kajka (1858—1940). Fot. Walenty Habandt w roku 1928. Reprod. A. Ku-
raczyk — nr 2, s. 207
- Dawna szkoła ludowa w Rostach, do której uczęszczał Michał Kajka — nr 2, s. 211
- Fragment głównego budynku Liceum Ogólnokształcącego w Wągrowcu, wybudo-
wanego w latach 1872—1875 — nr 2, s. 279
- Portret Izy Moszczeńskiej — nr 3, s. 353
- Kazimierz Sylwester Szelański (1885—1976) — nr 3, s. 379
- Mundury uczniów Szkoły Powiatowej w Sieradzu w latach 1849—1869 — nr 3, s. 440
- Liceum Ogólnokształcące im. Kazimierza Jagiellończyka w Sieradzu, wybudowane
w roku 1926 — nr 3, s. 446